Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: Eivind Berggrav

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juli og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar, utlandet kr. 15. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 5 MAI 1929 36. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI JOHANNES BJØRNSTAD A/S. OSLO

Kontingenten til KIRKE OG KULTUR bringes i erindring.

«KYRKLIG PRAKT».

Av ärkebiskop NATHAN SÖDERBLOM.

I anledning av den store utstilling ivår av kirkelig tekstilkunst i Stockholm, dukket igjen kritikken frem over «den kyrkliga prakten». Både fra frikristelig og fra politisk demokratisk hold griper man ved slike tilfeller lett til vittigheter om kirkens «garderobe». — Til tross for at tankegangen i Norge ennu er mere rolig på dette punkt, og i Danmark kanskje altfor rolig, vil man i de to naboriker med interesse lese hvad erkebiskopen i Uppsala svarer på en interpellasjon om saken.

Red.

1.

Ogärna följar jag anmodan att taga till orda i detta ämne. Ty kyrkan har viktigare ärenden än toalettfrågor. Det har varit en styrka för kyrkan i Sverige, att man hos oss så jämförelsevis föga sysselsatt sig med dessa yttre ting. Medan man i andra jämförliga kyrkosamfund har med mun och bläck och kanske med handgripligheter stritt om bilder och prydnader och kyrkodräkter, ha desse ting hos oss, icke minst på grund av ärkebiskop Lars' och hans medhjälpares klara insikt om den evangeliska fromhetens och om pietetens krav, i det hela handhafts utan buller. Jag vill emellertid söka uppfylla mitt halva löfte. Kanske bör saken en gång ställas under en mindre tillfällig belysning.

Upplysning skadar icke. Onekligen har den kyrkliga textilutställning, som tillvunnit sig stor och berättigad uppmärksamhet, på sitt sätt gjort saken aktuell. Vad som förklarar att Sverige till skillnad från något annat land kan uppvisa en sådan rad av tillbehör till gudstjänsten genom tiderna är att kyrkoskruden hos oss aldrig blivit avskaffad, men måttfullt begränsad och bibehållen efter kyrkoförnyelsen på 1500-talet ända in i vår tid. Det mest märkbara ingreppet gjordes av upplysningstiden. Kyrkoskrudens bibehållande sammanhän-

ger utan tvivel med det svenska lynnets kända och erkända sinne för högtid. Skola vi nu frångå århundradenas tradition?

Två villfarelser spöka i regel, när det offentligen ordas om desse ting. Man tror att kyrkoskruden beror på tycke och smak. Och man tycks mena, att dess användning är en nymodighet.

1: Att ingen enskilds tycke här är bestämmande, därom upplyser Handboken med all önskvärd tydlighet. Kapitlet 11 om invigning av kyrka: «Prästen iklädd sin skrud går fram till altaret». Kapitel 12, huru biskop skall inställas i sitt ämbete: «Efter gudstjänstens slut börjas akten med en psalm, varunder till altaret framträda först präster, klädda i mässkrud, bärande korkåpan och övriga biskopliga insignier, därnäst biskopen, som i ämbetet skall inställas, samt därefter ärkebiskopen eller den biskop, som är i hans ställe förordnad, och de assisterande prästerna, klädda i mässkrud. Ärkebiskopen träder upp till altaret, och hans assistenter ställa sig på vardera sidan om altarringen; börande dock biskopar, när de assistera, klädda i sina skrudar, ställa sig inom altarringen på ömse sidor om ärkebiskopen. Biskopen, som skall invigas, ställer sig i koret mitt för altaret. Korkåpan lägges åt sidan på altarringen.» Så noga är allt bestämt. I dessa fall ålägges skrud. Likaså står om kyrkoherdes inställande i en församling att «Introducendus klädd i mässkrud med flera framträda till altaret». Vid invigning till prästämbetet framträda ordinandi enligt ritualets föreskrift klädda i mässkjortor och erhålla till tecken på sitt ämbete mässhakar under aktens lopp, vilket torde innebära att de som redan äro prästvigda och deltaga i vigningen redan bära mässkrud såsom ämbetets insignium. Direkt och uttryckligt åliggande finnes ifråga om invigning av kyrka och inställande av biskop. Kyrkan i vårt land tillhör nu och har städse tillhört den del av kristenheten som har ett *ritual* — en noga bestämd form för församlingens gemensamma gudsumgänge. I högmässan äro varje ord och varje rörelse för altaret bestämda. Utomstående finna kanske detta besynnerligt, men för den som lärt sig att skatta gudstjänstens nådemedel, ligger en ojämförlig uppbyggelse däri, *att intet oväntat förekommer,* utan att tanken och bönen och själen ledas av en fast ordning som allt från apost-

larnas dagar har så småningom utvecklats och under Andens ledning gestaltats efter kyrkans säregna öden och förhållanden i skilda länder. Det står i Handboken icke endast vad prästen skall säga för altaret, utan det står om han skall vända sig till församlingen eller till altaret, om han skall knäböja eller stå upprätt.

Tycke och smak växla. Vi hava icke sällan läst, att vår gudstjänst är alltför svart och dyster, och man har prisat den brokiga färgglädjen i sydligare länders kyrkobruk. Kanske från samma håll få vi en annan gång höra, att de gamla eller nya av Handboken ålagda skrudarna äro olämpliga, att hela denna rituella gudstjänstform är prålig och oevangelisk. Det låter stundom, som om vi för privat räkning skulle vara angelägna om någon prakt och härlighet. Så mycket borde alla förstå, att det inte är för sitt nöjes skull som prästen pyntar sig och är så grann. Kritiken går så långt, att präster klandras för att de, när de under den heliga tjänstens utövning skola förflytta sig från ett rum till ett annat, icke röra sig om varandra som en fårskock utan vandra i procession i likhet med brudfölje, liktåg, riksdagsmän, godtemplare, akademistat och andra civiliserade och ordnade skaror. Tycket växlar. Men till kyrkans art hör, att den icke följer med smakens växling. Det som kommit in i kyrkans bruk, vinner därigenom fasthet och varaktighet. Såsom jag antytt, finnes en viss rörelsesfrihet. Beroende på olika tiders andliga kynnen torde i våra dagar mässkruden oftare än förr användas för altaret, särskilt för det ändamål för vars skull den egentligen är till, nämligen för sakramentets firande.

2: Man läser då och då att den så kallade kyrkoprakten nu är på modet. Jag har till och med hört, att jag lär ha infört dylika ting. Så märkvärdig är verkligen inte den som skriver dessa rader. Uppsala Möte år 1593 tillfogade, efter profeters och evangelisters och apostlars lära såsom trons och levernets enda fullkomliga norm, till de tre fornkyrkliga symbola, som blivit fortsatta och efter Andens ledning förklarade och evangeliskt utvecklade i Augsburgiska bekännelsen av år 1530, även en ytterligare skrift, vilken således inom vår kyrka i tredje rummet innehar en myndighet såsom symbolisk urkund. Det är ärkebiskop Lars' kyrkoordning av år 1571. Där läses

bland det som i kyrkan i Sverige brukas, fastän andra protestanter förkasta det: «Ceremonier efter kristenhetens gamla bruk», «item mässkläder, altare och altarkläder, kalk, patén etc.» Tror man att vigning av biskop och kyrka i Sverige någonsin försiggått svart i svart, så beror detta uteslutande på okunnighet.

Vi följa här endast ett gammalt i vår kyrka städse förekommande bruk, som till på köpet är i Handboken lagfäst. Dock med en skillnad. Förr, ända in på andra hälften av nittonde århundradet, användes skruden, särskilt biskopsskruden, i vida större utsträckning än nu för tiden, och traditionen har hållit sig kvar i vissa stift. Rådfrågar man beskrivningar och avbildningar, så finner man, att biskoparna tidigare mycket oftare än nu uppträdde i biskopsskrud, inklusive den besynnerliga och besvärliga huvudbonad som kallas mitra. Så vitt jag kan finna, hava mina närmaste företrädare i Uppsala endast i undantagsfall använt skruden, utom då den är direkt eller indirekt föreskriven. På grund av sin kända samvetsgrannhet och plikttrohet använde dock min närmaste vördade och älskade företrädare den tunga gyllene kåpan vid tillfällen, då jag ansett den kunna avvaras, till exempel vid förrättningar utanför landet.

Skola vi här gå in på själva saken? Jag har hållit gudstjänst i någon skogsbacke, på skeppsdäck, på en lövad eller olövad loge, i ett naket bönhus och känt mig lika uppbyggd som i den härligaste katedral. Är det så att vederbörande önska det, skall jag lika gärna förkunna ordet i kavaj som i ämbetsdräkt, dock icke i en prydd och rituellt ordnad kyrka. Huvudsaken är att icke för mycken vikt lägges vid dessa utvärtes ting. Ärkebiskop Lars såg klarare än de flesta, då han skrev att lagträldom är lika svår, när den förbjuder prydnader och ceremonier och påbjuder deras avskaffande eller förstörande, som när den ålägger dylika ting såsom väsenliga, och icke endast såsom en ordningsregel, förestavad av pietet och omsorg om gudstjänstens glädje och högtidlighet. För min del kan jag icke tillmäta dessa utvärtes ting en sådan vikt, att de böra bli föremål för någon reformiver. Vi ha sannerligen andra saker att tänka på än tionde av mynta och dill och kummin, vi ha rätten och barmhärtighet och troheten att betänka, inskärpa och efterleva.

Det ena böra vi göra, men icke underlåta det andra. I varje fall tilltror jag aldrig min efemära tillvaro i en lång rad av kyrkans och församlingens tjänare att ändra det som alltid har funnits och finnes, som icke är i strid mot evangelium och samvetet. Om det borttages, skall det måhända en gång i framtiden ganska allvarligt saknas, såsom en symbol på kyrkans kontinuitet genom tiderna. Har ett gammalt vördnadsbjudande bruk en gång försvunnit, är det knappast rådligt att använda många ord och åtgärder på att återinföra detsamma. Skulle vi i likhet med vissa andra kyrkosamfund sakna mässskrud och biskopskåpor, skulle jag för min del icke vara med om att återinföra dem.

Gå vi längre in i själva saken, så finna vi, att vår Frälsare aldrig i evangeliet med ett ord vänder sig mot dessa ting. Ingen antydan finnes om att han ville avkläda templet och dess tjänare deras hävdvunna högtidlighet. Han grät över att icke sten på sten skulle lämnas av detta tempel. Så långt var han från att ivra på avskaffandet av kyrkoprakten. Han hade mycket att anmärka mot översteprästernas sinnelag och leverne. Men det finnes i evangeliet icke ett enda ord om att han tog anstöt mot deras guldsmidda, dyrbara skrudar och rituella uppträdande. När Judas och kanske de andra lärjungarna med förtrytelse vände sig mot kyrkans slöseri, så tog han henne i försvar och lät med välbehag nardusdoften fylla rummet.

Se, kärlet brast och oljan är utgjuten.
Dess doft uppfyller världens sorgehus.
Din själ av himmelsk vällukt lent omfluten
Blir saligt lyft ur jordens stoft och grus.
Låt kärlet brista, låt dess nardus strömma.
Var icke snål, bered din själ till fest.
Vad fröjdfullt överdåd! Låt kärlek tömma
Sin bästa gärd för själens höge gäst.

Skola vi i denna fråga rätta oss efter Frälsaren, så är saken mycket klar.

2.

Egentligen upprullas hela spörsmålet om kyrkorummets och gudstjänstens prydande. Någon allmängiltig regel kan icke ges. Allt som är äkta, framsprunget ur en ren kärlek till Mä-

staren och ur vördnad och fruktan för Guds helighet, försvarar sin plats. Jag har med minnesgod andakt setat i kväkarnas nakna lilla församlingsrum i Jordan mellan Oxford och London. Det är kväkarnas äldsta bevarade andaktshus. Ingen brädinredning kan vara tarvligare, ingen byggnad enklare. Men Anden har varit tillstädes härinne och är det ännu. Lika hemmastadd känner jag mig i Westminster Abbey med dess översvallande rikedom på tradition och prydnad och bilder och dyrbarheter.

Här är egentligen närmast en fråga om ålder och utveckling. P. P. Waldenström berättade på äldre dagar om, hurusom det under väckelsetiderna och närmast därefter nästan hörde till en sann gudaktighet att uppträda självsvåldigt och en smula osnygg på talarstolen eller predikstolen. Gärna kunde man draga upp en brokig snusnäsduk och använda den för att bevisa sin sanna gudlighet och sin frihet från kyrkans världsliga grannlåt och förstenade former. Något liknande kunde man i min barndom iakttaga hos de väckta och nitälskande väckelsepredikanterna bland prästerskapet. Waldenström påpekade, att sådant nu är försvunnet. Till Ordets förkunnelse hör även yttre anständighet. Han skrev, att han ingenting hade emot prästdräkt, skrudar och former, bara församlingen förstår symbolerna.

Bildstormare har det funnits i kyrkan likaväl som bilddyrkare. Ingendera hör hemma i den evangeliska kristenheten i vårt land. Skola vi ta bort prydnaderna ur våra kyrkor och göra dem nakna? Det var inte så mycket puritansk nitälskan, som fastmer reaktion mot den mytologiska brokigheten och smak för det enkla och ljusa, som för hundra år sedan och mer förestavade kyrkornas vitmening och avlägsnandet av altarskåp, bilder och dopfunter på överhetens uttryckliga bud eller därför att man själv var tillräckligt bildad att följa tidens fina smak. Dessa åtgärder bliva kanske i framtiden icke lika hårt bedömda som i våra tider, om man också måste sörja över att så många sköna och ovärderliga minnen och skatter gingo förlorade. Anden är det väsentliga. Man kan helst önska en sträv och sträng enkelhet. Man kan också förstå den kärlek som under tidernas lopp har iklätt helgedomarna och gudstjänsten det som man funnit värdigt och vackert och dyrbart.

Kyrkornas prydning, gudstjänstens fasta form och även kyrkodräkten symbolisera att vi tillhöra ett samfund i världen, vilket äger en fast kontinuitet igenom tiderna och skall vara helgat, avskilt från världslivet. När engelska biskopar assisterade vid en biskopsvigning i Uppsala domkyrka för åtskilliga år tillbaka och vi hade återvänt till sakristian och läst tacksägelsebönen, kom den ene av dem fram till mig, omfamnade mig och uttryckte sin glädje över den sköna högtiden. Jag blev överraskad, och jag dolde inte min överraskning, ty ingen biskop har hemma i England varit sådan fiende till skrudar och mitror och allt vad sådant heter, och ingen engelsk biskop förfogar så över språkets tillgångar när det gäller bitande hån. Jag sade honom detta. Han hade genast förklaringen till hands. «Vi i England ha vid reformationen en gång avskaffat allt dylikt. Nu har det blivit på modet att införa kräklor och kåpor och mitror. Det är det jag icke vill vara med om. Jag älskar inte nyheter i kyrkans framträdande. Och för resten, en sådan här ceremoni med procession och många deltagare föranleder hemma hos oss mycken förberedelse, undran och anordningar. Var skall jag stå? Hur skall jag bära mig åt? Den ene skall gå där och den andre skall gå här. För var gång måste det hele arrangeras. Man störes av alla anvisningarna. Här var allting på förhand givet. Var och en intog sin plats. Det hela gick som av sig självt. Ingen slags regi störde andakten och värdigheten. Vore jag svensk, tillade han, skulle jag aldrig tillåta att dessa ärevördiga och sköna bruk upphävdes.» När någon tidning i Stockholm hade anstält kritiska betraktelser över den så kallade kyrkoprakten, yttrade samme engelske biskop i sin högmässopredikan i S:ta Clara tänkvärda ord om Frälsarens uppskattning av det sköna och värdiga och av kärlekens välmening.

Att dessa ting stundom sysselsätta diskussionen nu för tiden och väcka uppmärksamhet mer än förr, beror väl delvis på reproduktionskonsten. Jag kan här icke återhålla en anmärkning emot, ja, vad skall man säga, den företagsamhet, att icke använda ett värre ord, varmed fotografer icke draga sig för att då vi till äventyrs redan stå för altaret och således icke kunna inskrida, på ett uppseendeväckande och störande sätt framträda och avbilda det hela. Vad som icke kan hindras, det kan

icke hindras. Det som är offentlig kan icke döljas. Men särskilda åtgärder från kyrkligt håll i och för avbildning av kyrkans heliga akter har jag aldrig medgivit.

Ett tidstecken är kyrkornas försköning och konservering. När de öppnas för gudstjänst, önska församlingarna att det sker med en högtidlighet som svarar emot den ofta rörande och märkliga offervillighet som enskilda och församlingar visa i dylika fäll. Därigenom bli de högtidliga ceremonierna talrikare och väcka därför också kanske större uppmärksamhet. Man har ännu icke hämtat sig från överraskningen. En person som icke har varit med om en biskopsvigning och får se en dylik undrar måhända över riterna, tror i sin okunnighet att det hela är arrangerat för tillfället. Barn ha lustiga uttryck om det ena och andra. Jag minns livligt, när jag första gången såg ärkebiskop Sundberg i skrud. Han installerade en kyrkoherde i Hudiksvall. Jag var skolpojke på den tiden. När han knäböjde för altaret, tyckte jag från läktaren, att biskopen med gyllene kåpa och mitra liknande en grann skalbagge. Föga anade jag att en gång själv skulle iföras den skruden. Det behövs mod att draga det plagget på.

Men man får icke heller glömma dem som känna uppbyggelse och glädje över högtidens säregna och hävdvunna former.

Bondhustrun stiger upp tidigare än vanligt, plockar linnéa i skogen, binder kransar, fäster dem under taket i förstuga och sal. Det är hennes och hennes makes bröllopsdag, en vardag fylld av arbete som alle andra, men hon firar högtid. Man tänder ljus. Man sätter på sig sina bästa kläder. Man pryder sig till fest. Det rustas till bröllop eller annan firning. Är det så främmande och onaturligt, om Guds församling i glädjen över Herrens outgrundliga nåd och godhet också vill pryda rummet där församlingen möter sin Gud och de akter i vilka församlingens högtider firas, med skönhet och stil efter råd och lägenhet? När högtiden stundar, plockar man i hemmen fram de gamla ättesmyckena. Dyrgriparna, noga gömda, tas fram. Skulle det vara förbjudet för kyrkan att vara tillräckligt barnslig för att vid särskilda högtider taga fram särskilda prydnader och smycken ur sitt förråd? Min oförliknelige reseledare genom U. S. A. brukade säga: Vägen till hjärtat går också genom ögat, inte bara genom örat. Ingen tillfällig ut-

styrsel skall tillgripas, vördnaden och smaken skyddas av att former och ceremonier och dräkter fasthållas tiderna igenom. Stämningen grått i grått och svart i svart är i varje fall icke den enda renläriga. Den strider emot evangeliets ande. En vigning sker. När den nalkas mot sitt slut, viskar en liten flicka på sin skånska dialekt till grannen morbrodern: «När kommer liket?» Sådan stämning är knappast önskvärd.

Men det hela får icke bli till var som kan kallas skådespel. Innehållet skall behärska formen.

3.

Kanske ligger i den så kallade kyrkoprakten också något av det djupa, oundkomliga religiösa moment som kan kallas totaliter aditer, «det alldeles annorlunda». I religionen lyftes människan upp i en annan och högre sfär. Sammanhanget mellan religionen och kulturen och människans övriga livsyttringar har under den gångna tiden så betonats, att man nu i naturlig reaktion är böjd att överdriva motsatsen. Sant är, att människan i religionen söker och finner det som är alldeles annorlunda, det som är upphöjt över hennes låghet, Guds helighet som strider emot människans ohelighet och orenhet. Är det icke något sådant, som tar sig uttryck när man för gudstjänsten valt och bevarat former, olika vardagslivets umgängelse? Vi läsa i ärkestiftet, när skruden påsättes, den bön som brukats av ålder och som genom domprosten Anders Herman Lundströms försorg skrivits med guldbokstaver ovanom dörren i Uppsala domkyrkas skrudkammare: Avkläd mig den gamla människan och ikläd mig den nya människan!

Skall prästen uppträda i kavaj eller långrock från början till slut? Ingen önskar längre nattrock. Skall det synas om han vårdar sitt yttre eller ej, om han har god råd eller är fattig, og hans skräddare motsvarar modets krav eller ger åt dräkten ett provinsiellt snitt, som det heter? Är detta så önskvärt? Det som prästen framför i kyrkan är icke hans eget påhitt. Det skall bäras av hans personliga övertygelse. Annars blir det icke för honom subjektiv sanning. Men han är Gudsordets ringe, tillfällige och kortlivade tjänare. Ordet, Sakramentet, Sanningen verkar enligt vår bekännelse oberoende av den som

förmedlar Guds uppenbarelse till människornas öron och hjärtan. Det objektiva behöver betonas i kristendomen. Den som tjänstgör för altaret är icke N. N., eller N. S. eller A. P. eller vad han må heta. Han försvinner själv. Han är Kyrkans tjänare, Ordets språkrör. Vad som framträder hos honom skall vara hans hjärtas tro och övertygelse. Men hela hans yttre personlighet försvinner. Han står där i skruden, för att saken skall framträda och han själv förminskas och träda tillbaka. Han står där inte å egne vägnar, utan såsom tjänare åt Guds kyrka och församling.

Ja, så kan man tänka och resonera. Man kan också vara frestad mången gång att med ett djärvt handgrepp slita bort alltsammans, stryka hela apparaten. Det skulle kännas som en lättnad. Men saken har sina sidor. Det viktiga är att allt det yttre, vare sig det är privat eller offentligt, prästens betalda eller obetalda kläder eller kyrkans officiella skrud, glömmes för innehållet. Icke prästen, tjänaren har några anspråk, men Ordet och Sanningen, budet och trösten. De hava ovillkorliga anspråk. Allt kommer därpå an, att formerna, olika efter olika kyrkosamfunds traditioner, fyllas av Guds Ande.

Är Frälsaren med i kyrkan? Det är huvudsaken.

Närmast ligga hans egna ord, när han hade glömt sig kvar i templet, ett tempel som i skönhet och prakt vida överträffade allt vad vi här i landet äga, och när hans moder förebrådde honom det: «Vissten I då icke, att jag bör vara där min Fader bor».

Skulle Jesus trivas med det som är grått och svart? Inte vet jag hur man läser evangeliet. Eljest står där något om ett trumpet missnöje som avspisades med ett skarpt svar. Vad är det som Jesus oftast brännmärker? Svar: osanning, hyckleri, fint eller grovt, men även det sinnelag som ser snett på denna levnads glädjestunder och skönhetsmoment och som sätter sin helighet i att i tid och otid uppträda och riktigt visa hur allvarlig och utmärkt den är. «Och när I fasten, skolen I icke visa en bedrövad uppsyn såsom skrymtarna, vilka vanställa sina ansikten för att bliva setta av människorna med sin fasta. Sannerligen säger jag eder, De hava fått ut sin lön. Nej, när du fastar, smörj då ditt huvud och två ditt ansikte». Det finns en liknelse om en som kom till högtid utan högtidskläder och

blev avvisad. Enligt en viss i alla tider vanlig form av religiositet och kristlighet borde Jesus hava sagt, att mannen blev utkastad därför att han kom i sina bästa kläder, alltför fin och prydlig.

Vare sig Jesus umgicks med de små och fattiga som den fareseiska fromheten på sin höjd betraktade som välgörenhetsobjekt, icke som medmänniskor, ännu mindre som ett lärorikt umgänge, eller han tog emot middagsbjudning hos generalkonsul Sackeus i Jeriko, skall man icke tro att han gick omkring nedlåtande som på en fattigbjudning. Han gladde sig med dem som voro glada och grät med dem som gräto. Men det märkvärdiga var att han fick människor till att *ändra sitt liv.*

En bekännelse. Om ceremonier och organisation, inrättningar och all vidlyftighet, om hela den tunga och invecklade apparaten, kan sägas: «Det vore en lisa att vräka undan hela bråten och få andas fritt och lätt». Jag citerar mig själv. Den som vill, kan läsa mer om saken i min bok «Svenska kyrkans kropp och själ». Vem har icke någon gång den känslan? Men denna känsla är icke kristlig, och kyrkoskruden är därvidlag en ringa sak. Den känslan gäller hela den tunga och invecklade apparat som historien åstadkommit, men som är oskiljaktig från vår tillvaro så länge vi stanna kvar under ansvaret och plikterna och icke fly undan dem till en lockande, men självsvåldig oberördhet. Former måste finnas. Avskaffas gamla, så införas snart nya. Då underkastas man till på köpet modets växlingar. Därför är det bra när i frågan om självsangelägenheter och Gudsdyrkan utvärtes former äro bestämda och gå sin gång liksom sol och måne, utan att man tänker på dem.

Vad som kyrkan förehaver tilldrager sig nu större uppmärksamhet. Detta onekligen ökade intresse skulle vara glädjande om det riktade sig på det väsentliga, nämligen tron och hoppet och kärleken. Men icke på former som man gör bäst i att icke märka eller bry sig om.

Nu skall jag säga vad Jesus söker efter i kyrkan. Han söker efter gudstjänsten i anda och sanning. Han frågade efter sinnets uppriktighet, efter en äkta andlighet i motsats mot all slags osanning. Tror någon att han fröjdade sig om han såg någon felfinnare, någon som är glad när han kan misstolka

och som det aldrig faller in att tyda allting till det bästa. Slik för Frälsaren främmande högfärd kan finnas under den simplaste vardagsdräkt, likaväl som under en grann mässkrud. Ödmjukheten och viljans renhet kan också trivas under båda.

Ja, nu har jag syndat mot min egen uppmaning till oss att tala om någonting annat som det lönar sig att tala om. Men jag hoppas att jag härmed givit en anständig begravning åt den uppdykande ritualismen och antiritualismen, som lägger vikt vid ceremoniers och skrudars borttagande eller bibehållande.

Det finns temperament som reagera mot alla slags högtidliga former och för sin egen del även i det offenliga föredraga en puritansk enkelhet. Jag har respekt för sådana, och jag avundas många gånger den som är i tillfälle att följa sitt eget tycke. Det finns andra som med Johan III mena att ceremonier betyda mycket inom religionen och att profanitetens barbari avlägsnas i någon mån genom konstnärliga och ålderdomliga kyrkobruk. Ty därigenom få de själva hjälp att försättas i en uppriktig andakt. Må ingen av dessa fördöma den andre. Ingen av dem kan direkt åberopa sig på Frälsaren. Jesus ser til själen, icke till det yttre. Han ser efter, om där brinner den heliga elden. Huvudsaken är för honom, att en människa omvänder sig ifrån Satans makt till Gud.

Nathan Söderblom.

PRESTEGÅRDSHAVEN

AV SIGNE LØKEN.

Ikke som den nu er; et minne bare om fordums storhet. Minnet skinner nok tydelig igjennem forfallenhet og øde, sporene er der og kan følges, derfor er der enda noe av en have over den gamle vidstrakte mosemark, med litt dyrket potetland og mange krokete utbrukte epletrær, sunkne terrasser og glisne alléer.

Som den var dengang! Da den hadde sin glanstid og lå gjemt som en skatt innom fyldige tette hegn, tilgjengelig bare for dem den tilhørte.

8 mål jord. Der var nok å ta av da den blev anlagt. Andre tiders ro i anlegget. Rene enkle linjer i beplantningens fylde. De 8 mål helt utnyttet. En personlig, høitkultivert smak formådde å forene skjønnhetens formål med nyttens, formådde å gi denne haven en egen karakter av høitidelighet og av bugnende livsfylde, som samstemte med omgivelsene: I syd den gamle ærverdige murkirke inne i den løvrike kirkegård, og i vest den høireiste brede, frittliggende hovedbygning på toppen av den langstrakte bakkeskråning som er prestegården og som majestetisk hever sig op over den vide slettebygd med de mange skogholt.

Vestsiden av haven, mot hovedbygningen og gårdsplassen, fikk et tett gjerde av violettblomstrende syriner, de sender sin duft, søt og mild og forgjettende utover gården og langt ned i prestegårdsalléen. Omtrent på midten av hekken lå et lavt hvitt 1½ etasjes hus, det er «drengestuen» med konfirmantsalen på loftet, som har en så idyllisk plass. En god og nyttig vaktpost var den forresten sikkert, den har sine øine utover haven, der hvor hovedbygningen ikke kan se. Innunder de flommende syriner er satt en lang smal benk, hvor folkene pleide sitte i sine små fribeiter og døse i velvære.

Mot kirkegårdsmuren, skilt fra haven bare ved et smalt gjennemgangsjorde, reiste lindealléen sig tett og kneisende. I sydvesthjørnet ligger lysthuset, en anselig firkantet stue med

høit spisstak, og danner en vakker stillinje til kirkens slanke spir i bakgrunnen.

Mot nord og øst fikk haven sitt lunende hegn av grantrær som snart blir høie og kraftige og bruker å svaie lett i luftdraget. En sirlig sti — lønngangen — begynner i nord og løper langs hele granhekken helt op til lysthuset, med nøttetrær på den annen side; de trekker solen inn i sitt lette løvverk og står så muntre og lyse mot de mørke graner. Hele strekningen kalles også nøttealléen.

Der er mange hvilebenker underveis. I kroken, i nordøsthjørnet, det dypeste og beste skjulested i hele haven, støter jo brede benker sammen. Her er «østenfor sol og vestenfor måne», og «slottet» sees såvidt i det fjerne over trekronene. Her er fristedet for hver den som vil ha en stund for sig selv. Det er nu det gunstige punkt hvorfra ungene kan gjøre sine innhugg i jordbærsengene like ved, og hvortil de trygt trekker sig tilbake med byttet.

Herned sniker den sig som er trett eller bedrøvet. Tårer har her sitt frie løp. Og her blir drømmene til. Her er det mest passende sted for et frieri, og det vet de unge frøkener svært godt.

Men det er ikke bare de unge smekre prestedøtre og deres venner som har sitt eden her. «Mor» kan også liste sig vekk fra travelheten, og «far» fra sine studier, for å søke hit ned og sitte en stille stund ved siden av hinannen på «kjærlighetsbenken». For der fins ingen ekte prestegårdshave som er uten poesiens innflytelse!

I sydøsthjørnet står også en makelig benk, men den kan sees fra lysthusets farvete glassruter, og er derfor på en viss måte en «farlig» benk. Der er forresten også noe alvorlig stemmende ved den plass, med kirkegården til så nær nabo.

Hovedporten fører fra gårdsplassen ved drengestubenken: Kommen inn, har man til venstre en mur av prydtrær, gullregn, sneboller, jasminer, enkel kaprifolium, som helt skjuler drengestuveggen. Til høire ligger lysthuset med en stor gressplen foran. Denne delen av haven er prydhaven og er utbygget i terrasser. Den brede havegang fører rett frem og har på begge sider en deilig hekk av gule og blekrøde pimpenelleroser. Man går ned den første terrassetrapp, her skjærer den lange gang som midtveis går gjennem hele haven. Man fortsetter til næste trapp og ned til dammen, havens øie, som ligger i dypet til

høire og speiler himlen og lindene og kirken; så går veien over i nøttealléen.

Den annen inngang er fra hovedbygningens nordøstside, her fører også veien helt ned til nøttealléen her er ingen terrasser, men en heldende slette. Dette er frukthaven. Et hav av eple-, pære- og plommetrær. «Salen», gjesteværelset i 2 etasje og «kapellanværelset» har utsikten hit ned. Det har sikkert vært den unge prest til en sinnets opmuntring å se denne Vår herres prakt, om våren, et smilende, hvilende blomsterhav; om høsten ikke mindre vakker, omenn mere jordisk kallende, når all den modne frukt lyste gyllenrød i løvet.

Det øverste stykke mellem de to innganger er grønnsakehaven. Den er også rik og frodig, fra alle sorter av kål og til aspargessengene. Nedenfor midtgangen står lange rekker av omhyggelig opstøttede bærbusker. Der var av de store gule bringebær som blev helsyltet i mors beste skrueglass. Der var hvite rips og gule solbær, de gav en eiendommelig fin fruktvin.

Alle frukttrær og alle bærsorter var valgt med omhu og var førsteklasses. De runde pergamotter som nærmest var til å forspise sig på. Gråpærene til å gi bort. Og store varige blårøde matpærer. Av epler var der flest gravenstener, men også de hårdføre flaskeepler, røde astrakan og mange flere. Midt i haven hvor jorden dannet en høide, var «prostapalen» plantet. Den vokste høit i været med en vid krone og bar frukt hvert eneste år. Eplene er røde helt inn til kjernehuset, en lyst både for øie og for smak, store og saftige. Gartnere har i årenes løp satt kvister til podning; ingen hadde noe annet navn på dem enn prostepler. Den var saktens plantet av en velkjent prost som blev tillagt særlige nådegaver. Og nettop til dette epletre hadde han manet en tyv, en eldre kone forresten, som en lys natt kløv opi med en sekk for å høste «fars» epler. Til langt ut på dagen måtte hun sitte i treet før prosten forbarmet sig og løste henne. Til skrekk og skam for sig selv og til advarsel for andre!

Der var mange lysthus i haven, men der var bare ett som var *lysthuset*. Øverst i nord var nu et stort syrinlysthus med grusgulv og et stort rundt stenbord i midten med benker om.

På varme sommerdager smakte kaffen med nystekte vafler her allerbest. Men var det kjøligere i været, satt man lengre nede i et annet syrinlysthus med ryggen mot nøttealléen og åpent mot syd. Nedenfor prostapalen var der også et stort og

statelig syrinlysthus med bord og benker, det var især yndet av «fars» venner; her satt de med hele havens vidde om sig og leste og diskuterte og dampet på sine kjære langpiper.

Det egentlige lysthuset, det var trepaviljongen. Alle som kom hit måtte se gjennem de farvete glassruter i døren ut til lindealléen. I det gule glasset så en solen flomme i gangen og trærnes løv og over kirken. Gjennem det blekblå var alt spøkelsesaktig måneskinn, ikke minst kirken og kirkegården med de skjeve kors og spisse støtter. Men i det røde, der stod verden i brand, blodigrød og selsom.

Om sommeren var dobbeltdørene mot gressplenen gjerne åpne, og man satt også på trappetrinene og nød blomsterprakten og duften. Der var det store midtbed med praktfulle stauder og de mindre i hjørnene. Imellem trærne på begge sider tittet yndige småblomster frem, liljekonvall, Maria-nøkleband, forglemmigei.

Lysthuset var en stor og statelig stue. Taket hvitmalt ned til det høie brystpanel som var tapetsert i et mørkt broket mønster. En veldig sofa med sort betrekk stod ved veggen, og et ikke mindre veldig klaffebord midt på gulvet med høiryggete trestoler omkring. Prydelige gardiner hang foran vinduene og ved glassdørene. Aldri brøt noen tyv sig inn på dette fredede sted.

Det blev bygget op i begynnelsen av 1800 og egentlig til bruk for en dansk prestefrue som satt der i stillheten og diktet. Det kan nok være hun lengtet hjem igjen, den unge frue; imens satt hun nu i lysthuset og forfattet, til glede for sig selv og for dem som stod henne nær. Hennes mann som elsket henne, kunde ikke gitt henne noen bedre gave enn dette vakre huset. Hvor stor hennes lesekrets var, er ikke helt tydelig. Men det fortelles om henne den dag idag, og hennes dikterry er blitt knyttet til lysthuset. I årenes løp blev det tradisjon å gå derinn når noe «forfattet» skulde leses høit.

I gjestetiden, og den varte gjennem hele sommeren, og når der blev holdt misjonsmøter, eller, allerhøitideligst, visitas, var kaffebordet festlig dekket i lysthuset; herfra gikk man ut med sin kaffekopp og benket sig rundt om i det grønne.

Mang en tale blev holdt fra lysthustrappen, og salmesangen lød dempet innenfor syrinhekken; den gamle kirke stod vennlig lyttende og hørte med i havebilledet.

Men ved St. Hans holdtes det egentlige selskapet for bygdens folk. Kjøretøier, triller, kalesjevogner fylte plassen ved kirken. Da kunde haven vise sin hele rummelige gjestfrihet, flere hundre glade mennesker samlet sig i den og satt rundt om på benken og i lysthus. Unge damer gikk og bød forfriskninger på store bretter. Haven blev ved disse anledninger også grundig besett på alle kanter. Det var en skjønnhets glede. Men også meget mere. Bygdefolket kjente hvert tre, hver blomst, visste hvorledes frukten smakte, herfra fikk de stiklinger og avleggere og røtter. Og det skyldes sikkert virkninger fra denne gamle haven, at der rundt om i bygden fins så ualmindelig vakre og velstelte haver.

Når konfirmantenes besøk ned i haven, i bærtiden, er nevnt, så er det også helt klart, at på den måten var der ingen i bygden som ikke fikk kjennskap og kjærlighet til prestegårdshaven.

Men så kunde haven også dengang bli passet. Akk ja. Akk ja. Det var ikke som nu; gårdene er helst bortforpaktet, og å holde ekstra hjelp til haven blir der ikke råd til. Det som skal gjøres, må en slite sig til, som det mest unødvendige av alt det egentlige arbeide.

Nei, dengang hadde Karl husmann haven å vareta, han hadde også sønn eller datter til hjelp, han gikk der tidlig og sent, og hans arbeide var kanskje det mest skattede av husmennenes. Det var 13 husmenn som «gikk fremme» i alle onnetider, og deres barn hadde også vekslende arbeide på prestegården.

Innhøstningen av all frukten var jo havens rikeste gave. Det var høitidelige dager. Det var ikke bare barnene som gledet sig lenge forut. Alle fikk være med. Der hvor ikke frukten kunde plukkes, blev stiger satt op; alt blev sortert, og alt hvad der var av vinterfrukt blev båret op på salen som stod tom for gjester i den tid eplene lå utover gulvet og svedet fra sig. Barnene fikk hver sine små beholdninger, og alle husmennene bar rikelig hjem så de også hadde juleepler. Der blev syltet store mengder av nedfallsfrukt, epler, pærer og plommer. All opbevaringen av den holdbare frukt var et stort arbeide for prestefruen. Og et like så stort hadde hun med å pakke omhyggelig mindre og større kasser som årvisst gikk ut til slekt og venner. Det var kanskje også et av hennes kjæreste arbeider å få lov til å dele ut all den overflod i gave som haven skjenket dem.

Signe Løken.

TRI KRISTENDOMSSYN

BRAND — OVER ÆVNE I — LÆRAREN

Av mag. art. Olav Dalgard.[1])

I.

Det finst ikkje tri verk av tri ulike diktarar i bokheimen vår som er så ofte jamførte og karakteriserte i høve til kvarandre som Brand, Over ævne I og Læraren.

Det er på ein måte underleg, men på ein annan måte sjølvsagt. Det er underleg fyrst og fremst fordi at desse tri diktarane — Ibsen, Bjørnson og Garborg — er så ulike i temperament, livsaskåding og konstnarleg innstilling. Vidare fordi desse verka har vorte til i tri vesenskilde epokar, det fyrste i romantikken, det andre i naturalismen, det tridje i nyromantikken. — Men trass i desse fakta kjenner vi at det er eit indre åndshopehav millom desse diktverka som skjer seg veg gjenom all den ulikskap som spring ut av desse djupe motsetnadshøve. I alle tri møter vi noko som trassar alle tidsskildnader og all personleg ulikskap, noko ævleg ålmenneskjeleg, noko som bryt på grunnbotnen av alt sjeleliv heilt frå renessansen til idag: spursmålet um dei kristne si stode til kristendommen. Det blir i desse verka til spursmålet um religiøse krefter i mennesket i det heile. Kva botnar desse krefter i? Kva mål stiller dei livet? — Kva lagnad gjev dei mannen som gjev seg i deira vald?

Brand vart til med ein politisk-nasjonal strid til bakgrunn og vokstergrunn. Den store skeptikar som hadde skapt Kjærlighedens Komedie og Kongsemnerne, vart brått vekt or sine personlege og estetiske funderingar av kanonskota mot «en bror i nød» — ein bror som han sjølv og folket hans let stå åleine da det galdt å frie inn dei store lovnader um «Nordens enhet» som var svore av ein flokk romantisk-eldhuga studentar på «en lycklig dag.»

---

1) Magisterfyrelesing 22.—4—1929.

Ibsen tok dette svik med høgtideleg, ja religiøst ålvår. Det faktum at han sjølv ikkje fylgde dei friviljuge i krigen var vel det som tok han hardast. Det slo inn. Det sette han ut på «de sytti tusen Favners Dyb». Men Ibsen var like menneskeleg som alle vi andre. Den indre reaksjon slo ut. Tvilen på seg sjølv vart til tvilen på heile folket. 16. sept. 1864 skriv han til Bjørnson: «Vor gamle historie får vi nu slå en streg over; thi nutidens nordmænd har åbenbart ikke mere med sin fortid at gjøre, end grækerpiraterne har med den slægt, der sejled til Troja og blev hjulpen av guderne».

Det er harde ord, men Ibsen meinte det tvillaust slik han sa det. Det var noko som hadde brotna ihop for han. Han kjende seg stå ved ruinane åt det unge Noreg, det han og Bjørnson og mange andre hadde freista vekkje til ny dåd med å reise eggjande æreminne over gamle nasjonalheltar. Kva hadde no dette ført til. — Nasjonal svir, egoistisk sjølvdyrking, draum i staden for dåd.

Nei, her var det ikkje på plass å ringje med nasjonal-romantiske hyrdebjøllor lenger. Her laut stormklokkone løysast. Folket skulde stillast andsynes sin vesaldom. Svepeslaga skulde suse over dess rygg:

Gjem ikke længer, Daare, paa den døde,
som Harald gjemte paa sin Snefrids Lig;
tro ei som han, at skimte Kinder røde
og høre Hjertet under Linets Flig.
Hvad der er dødt det lyves ei tillive.
— — —
Om fortids Dag vi sang i Nuets Nat;
men et, det store, glemte vi at drøfte:
kan *den* med rette tage Arvens Skat,
som fattes Haanden, der skal Arven løfte?

Det var denne hand Ibsen vilde stålsette med sitt nye diktverk. Og midlet skulde bli ein mann som kravde alt — inkje eller alt. Og som sette livet inn på å verkeleggjera dette livsprogrammet. Skapnaden fekk sin dialektisk-dramatiske struktur gjenom Søren Kierkegaards filosofi. Brand er det religiøse stadiums inkarnasjon. Han får som ein israelitisk profet sitt kall frå Gud Herren sjølv, frå den gamle strenge Jehova på Sinaiberget, han som kravde at Abraham skulde ofre det dyraste han åtte for å stette hans vilje og stø hans makt. — Det

er tydeleg at Ibsen til å byrje med har tenkt seg Brand i Mose skapnad. I den episke Brand liknar han honom beint fram med denne:

> Han ligned Moses, denne unge Prest; —
> i al det gamle Testamentes Vrede
> han stod som Herrens Ørn og saa dernede
> sit Folk i Ørknen holde Guldkalvsfest.

Ibsen var frå fyrste stund medveten um at det var eit overmenneske han vilde skapa, ein hero, ein Herakles som tok upp kampen mot den manghovda Hydra — det vil for Ibsen seie negativismen, akkordånda, forfuskinga av personlegdomen. Han krev med Kierkegaard det absolutte ideal, den mann som inkje stengje, ingen resignasjon ser. Den sanne ideelle strid byrjar fyrst der det umogelege reiser seg.

Det er romantikkens genitru vi møter her. Uppfatninga av geniet som den eine utvalde, den einslege Guds stridsmann som i kraft av «Naadens Kald» har «hørt Røsten højt fra Himmelborgen at vie al din Livsens-gjerning ind.»

Det er interessant å leggje merke til korleis Ibsen freistar verkeleggjera denne hero frå fyrsten av. Det gjeld um å gje skapnaden overmenneskjelege karakterdrag. Han grip da ut over det naturlege og freistar motivere skapnaden med unaturlege, mest abnorme eigenskapar. Når ein i den episke Brand høyrer um at guten lær når faren døyr og mora blir kondolert, og når ein høyrer at han piner ihel ein skuldlaus hund så må ein nærast tenkje på eit barn med sadistiske anlegg. — I Brand-dramaet er alt dette stroke. All motivering er der burte. Diktaren har eksperimentert seg fram til den einaste sjølvsagde metode. Brand er ikkje unaturleg lenger, men han verkar i enno høgre grad enn før overnaturleg. Ibsen har funne den store dramatiske patos, den aiskyloske patos, «korstogjubelen» som han sjølv kallar det. Brand er eit postulat, men eit postulat med fynd og klem i. Skapnaden brå-tek oss slik alt i fyrste scenone at vi gløymer spyrje kvar han kjem frå, og korleis han har vorte slik. Det er noko michelangelosk ved han som spottar all tvil og kritikk, — samstundes som han i si måtløyse, sin kravstorleik, just utmanar vår kritiske sans.

Brands livsprogram er: «intet eller alt». Dette krav gjeld honom sjølv, såvel som alle hans medmenneske. Og kravet er den reindyrka norske lammerske pietisme, den absolutte avsverjing av alt som høyrer jordlivet til. Livsmålet er ikkje glede og njoting av dette livet, det er fyrebuinga på det hi sida åt dauden, det er frigjering i eitt og alt frå «støvet», frå materien. Det er ei asketisk livsfiendsk lære:

Herre, gjør mig på Smerte rig;
skygg for hver fristende Glæde!
Pidsk mig ind under Forsagelsens Flig!
Herre Gud Fader i Himmerig,
lær mig at lide og bede!

Lær mig at gaa gjennem Kjødets Land
blind for Sol og for Sommer
Lær mig at ville mer end jeg kan.
Raab paa mig, Herre, min Frelsermand, —
og bøj saa mit Sind at jeg kommer!

Jorden er som en Vinternatt;
alle Sorger er tindrende Stjerner.
Som Lys for vildfarendes Fod er de satt; —
slukkes de Lys da gaar jeg forladt;
jeg ved ikke den, som mig værner.
— — —

Denne Brands trusvedkjenning (som ikkje kom med i Branddramaet — av dramatisk-økonomiske grunnar, fordi det utleverar skapnaden for sterkt —) blir i praksis til ein spissrotgang som tilslutt driv sin helt ut over grensone for livet og inn i dauden.

Fyrste gongen ein les Brand vil ein helst feste seg ved profeten og sverdsvingaren, ved sanningssentensane og den glimande retorikken. Når ein da er ferdig med boka står ein att med eit stort spursmål: var dette meininga? Fordømer diktaren si eiga tru og sin eigen helt? Andre gongen ein les boka vil ein kanskje smått um senn merke at Brand er noko meir enn ein sentensutropar og ein ideistisk konsekvensmakar. Bakum heroen Brand møter ein mennesket. Det er vel løynt bakum stålbrynja, men det er der, og i dette mennesket blir det utstridd ei tragedie av djupt ålmenmenneskeleg innhald.

Alt i fyrste scenone får vi ein sterk otte for korleis det skal gå denne fælsleg agelege mannen. Skal han vinne eller tapa? Vi står sympatiske. Men med ein skræmd sympati. Gjenom dei tvo fyrste aktane skrid Brand fram genom freistnadene utan eving, sjølvsagt og sjølvberga. Det veld honom ingen tvil å stille det religiøse heilskapskrav over det etiske. Han ofrar hjartelag og samhug med medmenneska med trassande jubel. Fyrst i tridje akten merkar vi den hemnens nemesis vi har ottast. Brand strid ikkje lenger med andre, men med seg sjølv um seg sjølv. Agnes openberrar «mildhedsåndens himmelbro» for han og vekkjer refleksjonar over viljen og kjærleiken. Og brått går det upp for han at han og livet er tvo stridande prinsipp, og at han *hatar* dei menneska han skal umvende.

Da ser han Jehova for fyrste gong:

Had! Had! En verdenskamp at ville
det enkle ord, det lette, lille!

Den konsekvens vik Brand attende for. Han, slik som Skule hadde gjort det i Kongsemnerne. Her snur hans sverd seg mot honom sjølv: vælg intet eller alt! Og han sig ned ved vogga åt barnet sitt og bed for — livet.

I denne scena møter vi tydlegare enn nokon annan stad den tragiske Brand — han som brenn inne med si dyraste eige fordi lagnaden, den medfødde konsekvensens lidenskap — stengjer han inne i sine logiske trollringar. Djupt og inderleg kjem Ibsens tragiske kjensle for Brand til orde i replikken åt Agnes:

O, hvilken sum av kjærlighed
i denne stærke mandesjæl!
Alf tør han elske; barnets hæl
endnu ej verdensslangen bed.

Denne scena — som har ein slåande både ytre og indre likskap med ei tilsvarande scene i Byrons Cain — utgjer svingpunktet i tragedia. Straks før blir domsmotivet sett fram gjenom doktorens munn:

Ja mandeviljens *qvantum satis*
står bogført som din rigdoms rad; —
men, prest, din *conto caritatis*
er bogens hvide jomfrublad!

Dette conto caritatis forstår ikkje Brand. Kjærleiken står for honom som eit nådens under som skal koma i andre heimen når viljen har sigra både over liv og daude — når «*det* at ville korsets død» er fullbyrda i honom sjølv.

Men um Brand ikkje kan forstå kjærleikens livsprinsipp, så anar han at det er der, og at det er uutryddeleg fordi det er nedlagt i menneskenaturen frå upphavet av, — likså vel som hans eige viljes- og offerprinsipp. I dette ligg den ålmenmenneskjelege konflikten som skaper Brands tragedie. Det er konflikten millom det gamle og det nye testamente. Den etiske erkjenning — samvitet — har vakse medan gudsumgrepet står ubrigda. Inga tid har kjent og gjenomlevd denne motsetnad så sterkt som romantikken. Byron tek i Cain fullt og heilt standpunkt for den nye gud — deus caritatis — Brand tek Jehovas standpunkt. Cain sigrar i menneskerettane sitt namn, Brand går under i absolutismens namn.

Det er ein sjølvsagt ting at alle vi moderne menneske står på Cains side mot Brand. Det kan likevel vera grunn til å spyrje: gjorde Ibsen det da han skapte Brand? — For å svara rett på dette spursmålet må vi ha klårt fyre oss det uomtvistelege faktum, at Ibsen var fyrst og fremst diktar. Tenkjarprofeten kjem i andre rekkja. Ibsen byrja verket i ein poetisk moralsk indignasjon, men estetikaren vann medkvart som skapnaden tok livsens form, siger over moralisten. Han ofrar i røynda medkvart innhaldet i profeten «til vinding for perspektivet.» Tragikaren i han øynar *emne*, han grip det religiøst-kierkegårdske standpunkt driv dette ut i den konsekvente absurditet. Og endar så med å stå på meisterens yndlingsstandpunkt: det ironiske, det romantisk ironiske.

Brand er til sjuande og sist berre eit eksperiment. Eit storfelt sublimt eksperiment, men likevel berre eit eksperiment. I dette faktum har verket si avgrensing som diktarverk. Det er nok inspirert av livet, av livsunderet til og med, men av ei serleg menneskefiendsk form for livsunderet: skorpionen.

II.

Ingen kjende det skorpionske ironisk-livsfiendtlege i Brands natur sterkare enn Ibsens gode ven i dei år verket vart til, Bjørstjerne Bjørnson.

Bjørnson var på denne tid ikkje mindre moralsk forarga på den «usle slegt» som hadde sveke sine lovnader um forsterbrorskap. Men da Ibsens hemndigt kom var han rasande, ikkje på folket, men på mennesket sine vegner. Kategorisk feller han til Clemens Petersen denne domen: «Brand — er intet digt, og Ibsen er neppe nogen digter. Har han været det, saavist som han har havt store Anlæg til at blive det, saa ere de tilentetgjorte i Tvil, Spidsfindighed, forceret Exercits, og i Avstanden mellem Ord og Handling, der nu er blevet saa gabende stor, at Digtet ikke længere *kan* naa over. — Der er meget Mægtigt i denne Bog, men det er ikke forsonet, det gjør ikke godt, ikke paa mere end et, højst to Punkter, følgelig er det intet Digt. Sandhederne kommer fægtende, skrigende, støjende, à la Søren, men ere undertiden simple nok; aldrig have de Kjød og Blod og Gang af sig selv, — følgelig ere de ikke digtede. — — — hvad er desuten denne Bog, når den ikke er et — undertiden med Dværgens kjæmpekræfter — rettet Raseri mod Religionen? Ud af et sygt religiøst Sind kan saadant kastes, og Mennesket derpaa dø. Men ironisk tilintetgjørende kan Digteren ikke sidde og skrive sligt, uden at det bliver en frygtelig Synd.»

Ein skal ikkje fortenkje Bjørnson i at han tok seg en porsjon «Hermann und Harothea» attpå Brand. Tvertum, det er ei symbolsk gjerning på den stilling Bjørnson tok og alltid heldt både til Brand og dei sørenske ideal.

For Bjørnson var og vart Kierkegaard alltid til noko av ein levandegjort Lusifer. Det ironisk-eksperimentelle livsstandpunkt var for Bjørnson synd — synd mot Gud såvel som mot livet. For han vart den kierkegaardsk-ibsenske dualisme millom ånd og kjøt, millom religion og etikk, eit tomt og skadeleg tankefoster, eit produkt av sjuk religionstrong.

Filosofisk soknar Bjørnson i langt høgre grad til den romantiske schellingske identitetslære, som vel byggjer på motsetnaden millom idé og fenomen, ånd og natur, men som i si *tru* sameiner desse til ein strålande mystisk livsharmoni.

Ut av denne tru spring på nordisk grunn den grundtvigske «glade» kristendom fram, den rake motsetnad til den Kierkegaardske enten-eller-idealisme. Og Bjørnson stod her, etter

heile sin natur likså avgjort på Grundtvigs side, som Ibsen på Kierkegaards.

Brand overtydde kanhende Bjørnson mest av alt um at han var på den rette sida. I allfall veks hans samhug med grundtvigrørsla, ideelt og praktisk jamt utover 60-åra.

I 1866 skriv han: «Hatten af for Grundtvig. De kunne vrøvle disse Folk, men troens væsen er aldri sådan i teori og praksis åbenbaret som af dem. De ere hjærtefolket i Norden.» Og i 1867: «Sådanne mennesker som disse Grundtvigske Kandidater, deres Tro, Begejstring, Fattigdom, Glæde alligevel, — ja sådanne Mennesker skulde man ikke tro tilhørte vort Aarhundrede.»

Men Bjørnsons samlag med grundtvigrørsla fekk som kjent ein brå og dramatiske ende. Det nye rasjonalistiske straumdrag kom med Georg Brandes, og Bjørnson var ein av dei fyrste som «forandret signaler». Den darwinistiske utviklingslæra løyste lettvint av den romantisk-religiøse hjå han, og Bjørnson tok med sine landsfaderlege givnader på seg det voltaireske kall å prove «kristendomens umulighed». Hans sentrale diktverk i denne kamp er Over ævne I.

Motivet til dette verk som har det formål å prove «troens umulighed» gjenom «mirakles umulighed» var ikkje i sitt upphav av rein religiøs art. Det var av ålmennmenneskeleg slag og tok sikte på det problemmoralske mål å prove at all romantisk streving ut over det endelege, det mogelege, er av det vonde. Det det gjeld um er å avgrense seg, finne seg tilrette i livet slik som det er, leva no i staden for i det romantiske «før» og «sidan». Her møttes Bjørnson med det gresk-klassiske menneskeideal. Fullending av livet i smått og i stort er det teoretiske program for den diktrekkje Bjørnson drøymde um å skapa. Som kjent fekk han tolka dette ideal berre på tvo umråde, det religiøse og det sosiale.

Det er typisk for Bjørnson, med hans strenge moralske krav på å alltid «være i sandhed», at han — i motsetnad til Voltaire og Brandes — vel den positive metode når han vil prove «kristendomens umulighed». Han vel å skildre den sanne og beste kristen, slik han hadde møtt honom i levande live, — «min Opgave var ikke den at tage en græsk-østerlandsk Drøm om «Logos-Messias» og passe denne paa en virkelig stor Personlighed

... Min Opgave var bare at tegne Præsten Sang slik, som jeg har set, at de bedste Kristne idag ønskede at være og tildels var; og saa har jeg udstyret ham med de Mangler som kom af Sangs Natur og Forhold. Jeg har ikke tænkt at Sang var et «Ideal»; jeg kalder ikke længer det umulige for «fuldkomment»; hans Hjertensgodhed, øvet i en stræng Skole, kunde jeg stille op som «Ideal»; men jeg maa jo straks sige om den, at Kristendommen har givet den en sygelig Heldning mot det umulige. Jeg tror at det værste vi kan gjøre mod hverandre, som Reformatorer og Forkyndere, det er vedblivende at hidse hverandre løs paa det umulige under Navn af «fuldkomment».

I dette forsvaret for verket som Bjørnson rykte ut med til svar på all den mistydande kritikk det vart utsett for, har han stutt og klårt lagt fram både det ytre moralske fyremål og det reint estetiske program for verket.

Vi ser av dette at Bjørnson no står på delvis same synspunkt som Ibsen i Brand. Båe tvo freistar skapa ein ideel kristen, båe tvo har det ytre fyremål å syne at kristendomen i sin ytste konsekvens er «over ævne». Båe arbeider med den «sygelige Heldning mod det Umulige» som tragisk grunnmotiv. — Men innhaldet i denne drift ut over det mogelege er av heilt ulik art. Hjå Brand er det kravet på avsverjing av alt jordisk, hjå Sang er det trua, trua på ein mild og rettvis og umsutsfull Gud som styrer alt til det beste for dei som elskar han og fylgjer hans bod.

Sangs tru er Grundtvigs. Det er den tru som han profeterar um i «De levendes Land»:

O vidundertro
som slaar over Dybet den hvælvede Bro
der Isgangen trodser i buldrende Strand
fra Dødningehjem til de levendes Land.
— — —

Her er ikkje rom for den brandske refleksjons-kristendom. Sang hyller fullt ut Grundtvigs sats: «Livet (kjensla) og lyset (refleksjonen) er tvillinger bolde, døden alene kan skille dem ad.»

Liksom kravet blir Brands undergang, blir trua Sangs. Både Ibsen og Bjørnson byggjer dramatisk på det antikke skuldmotiv: hybris. Domsmotivet spring hjå båe ut av det å vilje vera

over ævne, over dei grensor som skapningens herre har set for mennesket.

Båe får sjå Jehovas andlet og døyr. Men dette Jehovaandlet er av heilt ulikt slag: Brand ser Deus Caritatis, Sang ser trua si maktløyse, trua sin revers: tvilen. For båe vil uppdaginga seie: formålsløyse med livet, spillt liv. Bakum Ibsens såvel som bakum Bjørnsons skapnad løyner den rasjonalistiske skeptisisme seg. Båe stykka sluttar med eit spørsmål frå heltens side.

Trass i alle desse likskapspunkt er det tvo heilt ulike diktverk vi møter i Brand og Over ævne. Trass i det rasjonalistiske utgangspunkt kan ikkje Bjørnson anna enn ovundre dette menneske som han hadde krossfesta «til skrekk og advarsel for ligesindede». Bjørnsons vet er nok på rasjonalismens side, men hjarta hans er tydelegvis på hi. Ein merker sterkare og sterkare at hans sympati både med trua åt ein Grundtvig og med den mystiske 6. sans hjå ein Vis-Knut, enno er levande og fruktbar i hugen hans. Rasjonalismen vart for Bjørnson eit tomt postulat slik som Jehova-standpunktet vart det for Ibsen. Bjørnson kunde ikkje leva utan tru, og han kunde enda mindre dikte henne forutan.

Just fordi trua er emnet for dette verket åt Bjørnson, vart det hans største og mest karakteristiske diktverk. Og det er typisk at det fyrst er da problemskodda rek burt, — og dei verk som var skapt i ho brått fekk ein annan dimensjon og eit anna perspektiv, — at det går upp for folk kor storfelt eit drama Over ævne I er.

Liksom Over ævne ideelt og tankevore er eit rakt motstykke til Brand, slik er det dess rake motsetnad reint diktvore òg. Det er sers trulcg at kontrasten mann og kvinne set i høve til det religiøse i Brand, har inspirert Bjørnson til høvet Sang og Klara.

Kvinna som den skeptiska tvilande ånd i høve til den truande mannen er vel ellers eit motiv som både Ibsen og Bjørnson har fått frå Wergeland. Kor som er med dette litterære hopehavet, eitt er visst: hjå Bjørnson er motsetnaden levandegjort på ein heilt annan måte enn hjå Ibsen. Det er ein vedunders varme og intimitet i samhøvet og dialogen millom desse tvo. Her har ein jamt ein tydeleg tokke av at

Bjørnson set alle krefter inn på å skapa det diametralt motsette av det han sjølv ikkje kunde med i Brand. Det heitte i det førnemnde brandbrevet til Clemens Petersen: «Det bliver nemlig ikke et Støv mere levende derved at der skriges saa forfærdeligt; men først naar klare Skikkelser bærer det i sine Sjeles Offerskaale, naar vi le, tale, græde med dem eller leve med dem...» Ein må vedgå at Bjørnson verkeleg friar inn dette upphøgda krav til dramatisk menneskeskildring i Sang og Klara. Det er ein enkel monumentalitet over desse tvo skapnadene som hevjar dei upp over alt anna i vår dramatiske diktning. Og slik er dramaet i det heile. Alt er pulserande stridande liv, og likevel har alt ei klassisk tilstridd ro og ei matematisk logisk voksterline. Shakespeares fargerike mangfelde møtes her med Racines strenge arkitektur.

III.

Same året som Over ævne kom ut stod det i Nyt Tidsskrift ei artikkelrekkje med tittelen «Vantroens Væsen.» Det synte ein ung mann som stod på same rasjonalistiske standpunkt som Bjørnson i Over ævne, men som hevda dette i den negative brandeske ånd, og som heilt ut hadde greidd å eigne til seg den kierkegaardsk-dialektiske kampmetode. Forfattaren var den unge skribent Arne Garborg.

Men denne unge skribent skulde ikkje lenge bli trufast mot den brandeske ånd og falans. Han hadde alt i sitt fyrste skrift um Kejser og Gallilæer hevda, at «tvilen kan ikke være det siste.» Og medvetet um dette skyt fram att i han da den nye tida, 90-åra, nyromantikken — som ein i skort på eit meir karakteristisk uttrykk — brukbar kalle han.

Det som sermerkjer den nye tida kan samanfatast i eit einskilt ord: psykologi. Det vilde seie ein ny metode i konst og i dikting, men metoden er sjølvsagt utslag av ei ny livsorientering. Ein blir i alle land brått klår over at det «at sætte problemer under debat» kan i lengda ikkje vera hovudfyremålet med dikt som skaping. Det fører til ytlegskap, til programatisk sundleming av dikt*emnet:* menneskehugen i *alle* hans former og ovringar.

Den nye form for diktinga blir fyrst og fremst romanen. I alle nordlanda er det ein eller fleire romanar som set det

nye program ut i livet. I Sverige fyrst og fremst Nietschetolkaren Strindberg i Vid hafsbandet, i Danmark Drachmanns Forskrevet, i Noreg Hamsuns Sult og Garborgs Fred.

For den unge generasjonen vart den siste det store gjenombrot når det galdt å tolke kristendomens makt og ytringsformer i norsk folkeliv. Det kan ein m. a. tydeleg sjå av det ein ung talentfull nybrøytar i dei år, Hans E. Kinck, skreiv i ei melding i Nyt Tidsskrift i 1893.

«Det nye» ved boka seier Kinck, «er det inderlige samvittighedsfulle i hengivelsen i emnet. — — — Aldrig håner han, aldrig præker . Ingen har slik trængt ind i dette sind, «som enno aldri i sitt liv hadde havt ein fullglad dag,» ingen av dem som har behandlet kristendommens forskjellige virkning på sindene, for ingen er gått til gjengivelsen af det mer upartisk, mer objektiv og på samme tid med mer inderlig forståelse. Hans blik er nåt frem til naturbunden, tvers i gjennem det yrende utal af skriftsteder og Lindroth og Johan Arndt; i en skriftstedbersærk, som støter andre fra sig og ægger til hån, har *han* hat evne til at finde frem det menneskelige med ro. — — — Hvad disse mennesker i en mørk natur *lider*, det har ingen norsk forfatter git udtømmende. Her kommer det fra en som tror på kristendommens magt på de kanter, pinende magt — og har set den ...»

Eg har hermt denne meldinga såvidt utførleg fordi ho skjer inn til kjernen både i tida si stode til religionen og i Garborgs personlege stode til denne.

I Enok Hove hadde Garborg teikna den norske bondepietismen. Han teiknar her ein ny Brand i ein primitiv ureflektert hug. Enok Hove går under fordi han som Brand ikkje maktar rive sin hug laus av det jordiske, av synda, av satans list og renkur. Og han ser på dette som eit tilfelle — trass i det at det var livssoga åt sin eigen far han her tolka — han står her enno på heil estetisk grunn, og hans personlege stode er i røynda den same som Ibsens i Brand: den ironiske; jamvel um Garborgs er meir moderne, meir objektiv, meir forsoningsfull.

Men heller ikkje på det *åskådande* standpunkt vart Garborg ståande mange år. Han hadde fått si åndsdåp i 80 åra, og

det stakk alltid ein moralist i han, — på same måte som det stakk ein Grundtvig i den rasjonalistiske Bjørnson.

Som bondefødd visste Garborg at den norske bondepietismen òg kunde munne ut i eit positivt gladverugt livssyn — jamvel um dette inkje beinveges hadde med den «glade» kristendom å gjera. Og det var denne type han tok for seg i sitt drama «Læraren».

Det positivistisk-pedagogiske som skil dette verket både frå Brand og Over ævne I er alt manifestert i tittelen. Her er ikkje Garborg lenger objektiv åskådar, han er forkynnar — forkynnar i den nye tolstoyske ånd — som i desse år verka med ei sugestiv makt i alle nordeuropæiske land. Det er ikkje her tid og høve til å koma nærare inn på høvet millom Garborg og Tolstoy. Men til dei som har vilja gjera Garborg til eit talerøyr for det tolstoyske evangelium vil eg berre få lov å herme Strindbergs ord um sitt høve til Maeterlinck: «av Mæterlinck kan man varken stjäla eller låna; — — — men man kan sporras til at leta guld i egna slagghøgar.» På den måten lærde og sikkert Garborg av Tolstoy. Tolstoy lærde Garborg å finne «vegen heim», — til si eiga jord og sine eigne truande forfeder. Kannhende har den underlege bondelæraren uppe i Gausdal som sikkert hadde gjeve Bjørnson emne og inspirasjon til Sang også havt sitt å seie for Læraren. Vi møter i Læraren just dette naturgrodde djupsinn og denne mildskap andsynes spottarar og øverheit som Bjørnson hadde tolka så levande i si Vis-Knut-skildring.

Det som fyrst og fremst sermerkjer Paulus Hove i høve til Brand og Sang er den levande rolege men hissig pulserande trå etter å finne det djupaste, det livsberande i kristendomen. Det går mange og stridande straumar gjenom Paulus, han er slett ikkje på fyrehand så viss på si tru som Brand og Sang. Han er på leiting. Han er den nye Faust som illtrivs i sitt forne liv og er viljug til å ofre alt for å finne sanninga og livet. Difor er det liten patos over han, ingen storm som bråtek oss og lyfter oss upp over det jordiske. Han er ein kvardagsmann i høve til Brand og Sang. Han imponerar ikkje slik som dei, men han tek oss medkvart med ei eigen sugande og sugererande makt. Der Brand og Sang er ein stupande foss er Paulus den breide logne elv. Ein veit med ein gong kvar

dei to fyrste skal av, Paulus er ein lenge i tvil um fordi motsetnadene brytst der. Ein er av og til i tvil um elva renn anten nord eller sør.

I sitt upphavelege religiøse åndsskap er Paulus nærslekt med Brand. Som denne — i diamentral motsetnad til Sang — gruvlar han over den kristne gåta: dualismen, millom ånd og kjøt. Kjøtet er satan, frelsa er lausriving frå alt som vil til jorda. Han er «pietist», og går i så måte enno vidare enn Brand. Denne hadde da aldri avsvore og forbanna Agnes slik som Paulus kjenner trå til å gjera det med Helga. Kvinna blir for Paulus det verste meinbægje i kampen for å verkeleggjera gudsriket på jorda. Han seier til den unge Gudleik som vil gifte seg: «— Kvinna er Huldri. Det som er av Huldrekall i oss fær ho tak i og êl det sterkt. Gjenom henne slær me Rot ned i det myrke, det dulde, i Jord og Mold og Trollheim. — — Kvinna ligg inne med Ormen frå Upphave av.»

Det er trolla i mannalivet det gjeld å bli kvitt for Paulus. Dei same som Brand hadde stridd mot i sin trippelallians av «Lettsind», «Slappsind», «Vildsind». Men medan Brand fyrst og sist er utåtvendt, er profet, så snur kravet for Paulus seg fyrst og fremst mot honom sjølv. Paulus er i mykje større monn filosof. — Paulus har rett nok sine profetrider, då han som Brand går til åtak på denne «Søtejesus» folk har laga seg av «Sverdsendaren og Eldkastaren». Men sanningstrongen driv medkvart profeten ut av han og finn fram til det humane, ja nærpå det moderne relativistiske livssyn, at det er einast deg sjølv det gjeld. Kan du gjera kristendomen til røyndom i alt ditt liv og all di ferd så har du fyllt «kaldet» så kjem dei andre etter når dei får tenkt seg um. I dette humane standpunkt som Paulus strid seg fram til, møtes han med pastor Sang. Både Paulus og Sang provar med dette at dei er runne upp or ei anna filosofisk innstilling til problemet ethik — religion, enn Brand.

Paulus Hòve er difor på sett og vis ei syntese av kontrastane Brand og Sang. Han byrjar i pietismen men endar i liberalismen. Han byrja med å krevja men sluttar med å erkjenne — erkjenne at andre kan finne sanninga i ei annor form og ei annor tru: «Eg dømer ingen», seier han til Helga; «her kann ingen døme utan kvar manns samvit og Gud. Inkje

alle har sin fåre på den kanten; ikkje av alle vert same offeret kravt. Men her er min fåre, og her er mitt offer.»

Offeret av alt det jordiske er målet for Paulus sin strid og si streving. Og Paulus *når* målet, han ofrar dei tvo ting som freistar honom hardast: heimegarden og kvinna.

Og her står vi ved den store avgjerande skilnad millom Brand og Over ævne på ei side og Læraren på den andre: dei to fyrste går under i sin strid, den siste vinn siger og lever — gladare og lukkelegare — meir i pakt med sin Gud — enn før.

Difor blir Læraren i røynda inga tragedie. Det er eit borgarleg skodespel med god utgang. At Paulus tilslutt kjem i konflikt med øverheita er vel i og for seg tragisk nok set frå *sosial* synsstad. Men set med augo åt Paulus er dette slik det skal og må vera: motsetnaden ånd og kjøt manifesterar seg her i enn høgre grad for honom, — her stupar han mot den *organiserte* jordmakt, og hans trå og evne etter å verkeleggjera gudsriket på jorda veks andsynes denne makta, — slik som sann ånd alltid veks og vidkast andsynes brutale verdslege maktbod. Det som er tragedia å sjå til, er i røynda den største sigeren åt Paulus. — At Garborg meinte det slik kan vi og slutte oss til av hans framhald av Læraren: *Den burtkomne Faderen* og *Heimkomin Son.* Her møter vi Paulus — ikkje i drama men i kristeleg etisk-filosofiske dialogar. Læraren er fyrespelet til eit læredikt i tri partar, — ein kan med god grunn kalle det fyrste delen av ein trilogi.

Men i høve til Brand og Over ævne I er Læraren siste delen av ein trilogi — ein gresk trilogi. Slik kjennest det både tankevore og konstnarleg: kamp, tragedie, forsoning. Å lesa desse tri verka i samanheng er som å klive upp etter ein norsk bergrygg med tri toppar. Fyrst Brand som ris ende upp frå den tronge dalen i flinthard sublim villskap, så Over ævne uppå platået, — ein kvass strålande Glitretind. Og så bakanfor denne i skåning ned mot dalen att, Læraren, ei rund vid grornæm hø, som ikkje ruver så stor just, men som er merkeleg dryg å koma over likevel.

I hop representerar desse verka eit organisk samanhengjande utval av norsk ånd og norsk dikting i halvhundra år.

Olav Dalgard.

MISSIONSKRITIK OCH MISSIONENS SJÄLVKRITIK[1])

Av missionsdirektor Gunnar Dahlquist.

Nyligen ägde i franska parlamentet en synnerligen livlig och långvarig debatt rum, som tillspetsades att gälla kabinettet Poincarés vara eller icke vara. Av de knapphändiga referaten i våra skandinaviska tidningar var det svårt att få egentlig klarhet över vad striden närmast rörde. Emellertid, så mycket var tydligt, att den radikala oppositionen gick till storms mot ett lagförslag, som bl. a. inrymde vissa koncessioner åt den missionsverksamhet, som på franskt kolonialområde bedrives av katolska ordnar. Alltsedan den stora kulturkampen 1905 har dessa ordnars verksamhet varit belagd med klausuler och man har t. o. m. klagat över att protestanternas mission åtnjutit större frihet på Madagaskar än katolikernas. De lättnader, som det nya lagförslaget avsåg att ge ifråga om upprättandet av utbildningsanstalter i Frankrike torde väl närmast ha sammanhängt med en försonligare politik vis à vis kyrkan över huvudtaget, och det var väl därför, som den anti-klerikala oppositionen gick så hårt fram. Emellertid betonades från andra sidan, att det icke var några kyrkliga eller religiösa intressen utan endast nationellt politiska, som lågo till grund för medgivandena åt de missionerande ordnarna: det var *hänsynen till den nytta, som dessa gjorde Frankrikes kulturella och ekonomiska kolonialpolitik.* Dessa synpunkter hemförde segern: lagen gick igenom och Poincaré fick sitta.

För oss, som tillhöra länder, vilka sakna koloniala intressen, är det i första hand frapperande att se nyssnämnda synpunkt så ohöljt förfäktad, och man ville gärna häri se något som endast gällde katolsk mission. Tankegången är dock inga-

[1]) Dette foredrag blev holdt i Norske Studenters Kristelige forbund den 28de februar, på foranledning av den norske komite i Det Nordiske akademiske misjonsråd.

lunda främmande på protestantisk mark, att missionen *borde* gå de koloniale myndigheternas ärenden, även om det är mera sällan det där konstaterats, att den *gjort det*. För 25 år sedan stod i Tyskland en kamp om denna sak. I Sydvästafrika utbröt vid den tiden bland hererofolket ett svårt uppror mot den tyska regimen, och det sades från en del håll, att detta uppror hade sin grund i missionärernas behandling av de infödda. I stället för att hos dem inprägla lydnad och lojalitet, hade de fostrat dem till självsvåld. Det gjordes bl. a. gällande, att de tyska missionärer, som arbetade på tysk mark, icke kände förpliktelser mot sin nation på samma sätt som de anglosachsiska missionärerna i de engelska kolonierna. Från regeringens sida och i tyska riksdagen blev det visserligen fastslaget, att missionärerna voro oskyldiga till varje direkt eller indirekt andel i uppropet. Men i vissa tyska kolonialkretsar gick man det oaktat till storms i bl. a. följande obehärskade ordalag: «Malaria, Schwartzwasserfieber, Heuschrecken, Mission. So unausrottbar erstere, so ist es auch leider die letztere. Deswegen soll es uns aber doch nicht verdriessen, nach einem Serum zu forschen um ihr den Nährboden zu entziehen.»

Bakom den diskussion, som här antytts, ana vi i själva verket två olika tendenser i bedömandet av missionen, som på det närmaste sammanhänga med vårt ämne. Missionskritiken i den icke religiösa pressen och opinionen här hemma och bland de tänkande i fjärran östern möts i detta, som från ena sidan stundom är ett krav, från den andra alltid en anklagelse: att missionen medvetet eller omedvetet går kolonimakternas ärenden och banar väg för den ekonomiska och politiska exploateringen av ett land. Stanley Jones, den kände amerikanske indiamissionären, citerar en hindus fråga: «*First religion, then trade, then empire* — is not this the order?» En svensk officer, som tillbringat några år i Pekings diplomatkretsar, serverar bland en mängd angrepp på missionen följande försåtliga beröm: «Det skall alltid lända missionärerna till berömmelse, att de varit de första att öppna den stängda dörren till Kina — — — det är som rena provokatörer missionärerna gjort oss vita män de största tjänsterna, och därför måste vi vara dem tack skyldiga! Nu ha de gjort sin tjänst och böra lämna plats för andra, som bättre kunna tillvarataga vår kulturs in-

tressen.» Detta skrevs för ett tiotal år sedan. Nu torde dessa andra tillvaratagare av vår kulturs intressen få se sig om i Kina. Missionärerna kunna i stort sett fortsätta sitt arbete; det betyder att kineserna dock så småningom lärt sig se på missionärerna med andra ögon än den svenske officeren eller den nyss citerade hinduen.

Men om man således i de kretsar, där man utan att blinka hävdar den vita rasens rätt att trampa ner de andra, någon gång erkänner, att missionen i en eller annan form gjort en förberedande tjänst, och om de färgade nationalisterna med misstänksamhet göra denna synpunkt gällande, så är det dock desto vanligare att en alldeles motsatt kritikk riktas mot missionen. Vi mötte den nyss i de tyska kolonisternas förebråelser, att deras landsmänn, missionärerna, skämt bort de svarta. I olika variationer kommer detta igen i de skildringar, som resenärer lämna från de exotiska länderna. De vita, heter det, vilja aldrig ha en kristen tjänere, en sådan är mycket sämre än de infödde, som äro i sitt naturtillstånd. «Missionsnegrerna» äro uppstudsiga och svårhanterliga, opålitliga och degenererade i jämförelse med andra. Helt säkert ligger det en kärna av sanning i dessa anklagelser. Missionärerna söka att möta de infödda såsom människor, de vilja fostra dem med kärlek och förtroende, de söka utveckla deras intellektuella och övriga gåvor. Allt detta gör naturligtvis, att dessa reagera på ett annat sätt än förr mot den vite farmarens, tjänstemannens eller affärsmannens behandlingsmetoder. Att härvid icke allt framträder på ett sympatiskt sätt borde vara begripligt. Det är ju lättare för människor att fatta sina fri- och rätigheter än sina skyldigheter och sitt ansvar. Men i stort sett torde det kunna sägas, att denna kritik studsar tillbaka till dem, som alltjämt vilja spela herrar och icke kunna frigöra sig från den synpunkten, att den vita rasens herravälde är ett självändamål. Låt mig i detta sammanhang få anföra ännu ett betecknande yttrande, som härror från kampen mot den tyska missionen 1904: «Nicht für die Missionierung der Farbigen, nicht für ihr Wohlergehen in erster Linie haben wir die Kolonien erworben, sondern für *uns Weisse.* Wer uns dieser Absicht entgegentritt, den müssen wir aus dem Wege räumen.»

Vad som här blivit sagt utsluter icke att ett direkt samarbete

kan och bör äga rum mellan missionen och en för undersåtarnas välfärd intresserad kolonialregering. Jerusalemskonferensen i fjol har på denna punkt känt och uttalat både den negativa och den positiva sidan av saken. «Vi kunna icke tolerera någon medveten eller omedveten önskan att begagna denna rörelse i syfte att lägga ett ekonomiskt, politiskt eller socialt band på något folk.» Å andra sidan heter det: «Det är en regeringarnas sak att se till det lämpliga tillfällen till uppfostran beredas alla deras undersåtar och vi önska i fullaste mått samarbeta med dem till fullbordan av detta uppdrag.» Kolonialregeringarna torde i allmänhet mer än de enskilda vita kolonisterna förstå nödvändigheten av att folket såsom helhet och dess individer höjas till ett människovärdigt liv, väckas till initiativkraft, läras att arbeta och bibringas möjligheter till en självständig tillvaro. På många håll föredrar man därför bestämt såsom tjänstemän i kommunikationsverk o. d. sådana, som genomgått missionens skolor. Och där man ser djupare, önskar man sådana, som personligt blivit kristna. Hos dem har nämligen den emanciperande inverkan av en rent intellektuell skolfostran fått en motvikt genom samvetets och den moraliska ansvarskänslans väckande.

Frågan om samarbete mellan kolonialregeringar och missioner är emellertid givetvis en punkt, som kan ge anledning till kritik, icke blott från de håll, som hittills nämnts, utan ock från ett tredje: de, vilka i missionen betona det enda nödvändiga, den direkta evangelieförkunnelsen och själarnes frälsning. Roland Allen, en engelsk missionsförfattare, som i en rad skrifter gjort sig till tolk för en immanent kritik av den modärna missionens utveckling och metoder, har även med anledning av Jerusalemskonferensens uttalanden anmält sin avvikande mening. Han menar, att konsekvensen av dessa måste bli, att i skolor och högre läroanstalter undervisningen om Kristus underordnas statens trygghet. Denna representerar det högsta värdet. Men Kristi ord och lära äro alltid farliga för en icke kristen regering. Om missionen vill vara lojal mot en regering, vars intentioner äro religiöst neutrala eller kanske rent av antikristliga, så måste därför dess skolarbete bli religionslöst. Men en sådan konsekvens vill den missionerande församlingen icke draga. Det blir, menar Allen, därför icke missionens sak

att deltaga i den *allmänna* uppfostran av medborgarna utan endast att giva *kyrkans* egna unga en kristen fostran. Många missionärer ha också klagat över den press, som de stora statsanslagen till missionsskolorna lägger på dessa. Undervisningen i de profana ämnena måste ovillkorligen få sin rikligt tillmätta tid, medan kristendomsundervisningen betraktas såsom en mer eller mindre umbärlig sak. Kring denna fråga står striden alltjämt inom missionens egna kretsar. Missionens skolor för icke-kristna barn, vilka ovedersägligen ha bidragit att sprida kristna tankar och idéer i folken, utgöra en slags hybrid av statsliga uppfostringsanstalter och kristna missionsföretag, där de båda ändamålen understundom icke kunna undgå att korsa varandra.

Missionens skolväsen är ju en faktor, vars betydelse knappast kan skattas för högt. I Afrika har rent kvantitativt sett skolorna hittils legat i missionärernas händer, och när det gällt bybefolkningen och lågkasterna i Indien har likaledes missionen varit banbrytande och tongivande genom sitt skolväsende. Ett för oss svenskar närliggande exempel är kallerna i Sydindien, vilkas fostran och förvandling från en «criminal tribe» till laglydiga medborgare anförtrotts åt olika missionsorganisationer, däribland svenska kyrkan. Men faran som lurar i detta skolarbete är icke blott den, som redan vidrörts vid referatet från Roland Allen, utan en annan, som oupphörligt betonats av upptäcktsresande och folklivsskildrare, liksom även av bildade nationalister inom de olika folken själva. De unga, som fostras i skolor och skolhem, lösryckas från sin naturliga miljö. De kultiveras och europeiseras ifråga om kläder, vanor och behov, de lösgöras från det sociala sammanhang, där de höra hemma, och bli till sist plantor, som icke passa vare sig i trädgården eller på den naturliga ängen. Man kan förstå att upptäcktsresande, som velat studera de primitiva raserna, känt sig besvikna, då de mött halvbildade exemplar, vilka i sin ofta löjliga blanding av primitivt och europeiserat framstått såsom produkter av missionsverksamheten. En svensk forskningsresande i Australien har för några år sedan utgjutit sig över dessa förhållanden: «De svarta äro i sitt vilda tillstånd ett härligt och sympatiskt folk. Väl sant, att kannibalism och enligt vår trånga uppfattning hednabruk äro

förhärskande. Men ack, vad betyder det. Voro ej en gång nordens första bebyggare under stenåldern människoätare?» En kritik av denna art skjuter naturligtvis över målet. Men det korn av berättigande, som finns i den, må vi ej helt underkänna. Det kan hända, att under skolgången och fostringsåren sådant går förlorat, som dock var av ett visst värde. I den gamla sociala ordningen låg ej sällan ett moraliskt stöd, som den genom skolan emanciperade saknar. Han har slitit banden med sin släkt, han har blivit främmande för dess sysselsättningar, han har fått längtan efter stadsliv och stadskultur. Det är ett oerhört ansvar, som lägges på missionen att icke blott lösgöra de unga från skadliga element i den gamla miljön, utan att tillika göra dem skickade att förbättra denna miljö. Och det torde väl kunna sägas att den kritik, som vill vara rättvis, numera icke finner så många anledningar. Ty i den mån missionärerna levt sig in i de infödda folkens liv ha de mer och mer känt, att även de primitiva kulturerna äga sitt berättigande. Man får ej blott se på dem som ett lägre stadium i förhållande till vår västerländska livsart, utan här är fråga om olika folkindividualiteter, som måste respekteras och bibehållas. De unga karangaflickorna vid barnhemmet i Mnene — för att gripa ett exempel från svensk mission — fostras numera helt i syfte att bli dugande just i de arbetsuppgifter, som vänta dem såsom karangahustrur. I Indien har man börjat se the rural problem som frågan för dagen. Missionsskolornas elever få icke dragas till städerna och göras till litterater utan de måste bevara anknytningen till landsbygdens förhållanden och erhålla en praktisk utbildning för dessa.

Dessa problem bottna emellertid icke i en pedagogisk princip, det gäller någonting mycket grundväsentligt som har sin tillämpning på de mest skilda områden. Det gäller frågan om kristendomens förhållande till de olika folkens egenart.

Är det något, som vår tids etnografiska forskning särskilt haft att lära västerlandet, så är det respekt för de olika folkens och kulturernas egenart. När Alexander Duff och andra missionärer vid förra århundradets mitt gjorde sina banbrytande insatser, så var det för dem självklart att den anglosachsiska kulturen var den toppunkt, till vilken alla folk borde föras upp och att kristendom och civilisation voro begrepp,

som stodo i en nästan oupplöslig växelverkan. Det engelska språket betraktades självfallet såsom medium för den högre undervisningen och den djupare tillägnelsen av kristendomen. Mycket har ändrat sig sedan dess. Inte minst tack vare de bidrag, som missionärer lämnat till den etnografiska forskningen, se vi nu folkindividualiteterna och ha lärt oss respektera olika kulturer och religioner. Men just från denna utgångspunkt är det som nu missionen och dess berättigande blir ställd under debatt. Å ena sidan heter det: varför låter man icke de primitiva folken vara i fred i sin pittoreska nakenhet? Å andra sidan: vad ha de obildade missionärerna att ge åt Asiens högt bildade nationer? Kan man undra på om dessa känna sig förolämpade av den propaganda och den filantropi, som bedrivas ibland dem och helst önskade kasta ut missionärerna, om de blott tordes för de västerländska vapnen!

Beror då missionen på bristande respekt för de andra folkens religion och kultur? Det har på senare tid åter och åter blivit sagt, att missionen måste frigöra sig icke blott från politisk utan också från *religiös imperialism.* Missionen har ofta använt sig av bilder och uttryck hämtade från folkens inbördes tävlan. Vi känna alla dessa uttryck: att göra Jesus till konung, att utbreda Guds rike, att erövra nya folk och länder etc. Vad ligger bakom sådana uttryck? Är det känslan av överlägsenhet, begäret att slå andra under sig och beröva dem det, som de äga — alltså en motsvarighet till den politiska och ekonomiska exploateringen, som de färgade folken äro utsatta för? Man kan, om man vill vara till ytterlighet samvetsgrann, icke förneka möjligheten av att missionärer och missionsledare i sina tankar och planer och till en viss grad även i sina metoder låtit sig påverkas av den vita rasens känslor av överlägsenhet, översatt till det religiösa området. Den kristna kyrkans självklara rätt att tränga andra undan för att få plats för sin tro, sin kyrka, sin civilisation. Men likafullt måste man, om man vill vara samvetsgrann, erkänna, att det icke har varit detta, som har varit motiveringen eller som har satt sin prägel på missionsarbetet som helhet. Dessa människor, missionärer och missionsvänner, ofta tillhörande de enklaste samhällsskikten, eller ifrån folk, som icke kunna taga upp någon tävlan med andra nationer, när det gäller

världsherravälde och utbredande av sin egen kultur, de har drivits helt enkelt av sin kärlek till Kristus och sin uppriktiga omsorg för själars frälsning. Ty det man velat, djupast sett, har icke varit att tränga undan en religion för en annan, att lägga stycke för stycke av världen under Kristi spira, utan det har varit detta: att människosjälar i sitt inre måtte få erfara den frälsning, som man själv vet sig ha vunnit, den frid och den kraft och det evighetshopp, som Kristus bjuder. Där ligger verkligen en exklusivitet till grund för missionen, men denna innebär icke ett *anspråk* på monopol för någonting, som är *vårt,* utan en *bekännelse* om att enligt erfarenhet och övertygelse *Kristus* och Kristus allena är Frälsare för alla människor, för tid och för evighet. När Hudson Taylor bävade vid tanken på att varje ögonblick otaliga hedningar gingo in i evigheten utan att ha funnit Kristus, så var det icke en religiös imperialist, som sörjde över förlorade undersåtar, utan ett hjärta fyllt utav kärlek och medlilande med dem som gått miste om livets skönaste rättighet.

En religionsforskare har angivit skillnaden mellan missionären och den som gör propaganda så, att den senare vill göra andra till vad han själv är, den förra vill hjälpa dem att nå det som de enligt sitt väsen böra vara eller bliva. Det är tvivelaktigt, om denna motsatsställning är riktig. Kristen mission vill icke blott utlösa de bästa beståndsdelarna i andra religoner och åskådningar, utan den vill giva någonting som den icke-kristne aldrig kan finna inom sin egen religion. Men detta behöver icke betyda bristande respekt för de andra religionernas egenart. Det var väl en tid, då man i dem såg idel villfarelser och djävulens bländverk. Men denna uppfattning är ingalunda oupplösligt förenad med missionsmotivet. Det torde icke här behöva erinras om den syn på buddhismen, som representeras av norrmannen Reichelt eller om den uppskattning av hinduismen, som vi möta hos dansken Larsen, för att icke tala om en C. F. Andrews och andra. Redan dessa namn säga för dem, som något äro inne i saken, att en missionär just genom sin personliga förtrogenhet med de folk, bland vilka han arbetar, lär sig uppskatta det goda, som finns och däri söka anknytningspunkter för evangeliet. Jerusalemskonferensen förra året gick ett steg längre: den ville kalla på

alla andliga religioners bekännare till gemensam aktion mot sekularismen, till gemensamt värnande om de andliga värdena. Den utgick därvid från den övertygelsen, att om i ett sådant samarbete de olika religionernas människor lära känna varandra, så skall Kristi ojämförliga höghet och kraften i Hans evangelium göra sig gällande utan polemik. Den andligaste religionen skall så småningom i sig uppsamla vad andligt och värdefullt, som finns i de övriga åskådningarna.

Om denna sista punkt kan det givetvis vara delade meningar. Även de mest «andliga» utomkristna religioner bära inom sig så mycket, som är i släkt med demondyrkan — detta gäller både hinduism och buddhism — att en kamp aldrig torde kunna undvikas mellan en religion, som tolererar och förskönar den krassa avgudadyrkan eller den rena osedligheten, och en religion, som obönhörligt måste säga nej till allt sådant. Missionens väg kan icke vara synkretismens väg, den måste söka de klara linjerna, den får icke pruta av på idealens höghet. Den kristne vet, att om det tummas på gränsen mellan det onda och det goda, så utplånas också själva möjligheten att uppleva den art av frälsning, som Kristus bjuder. Det öga, som på det etiska området endast ser nyanser men icke den skarpa gränslinjen, kan icke heller se Kristus i Hans rätta ljus.

Summan av vad vi velat säga i denna fråga torde därför kunna anges så: den kristna misionen känner både respekt och sympati för all verklig religion, men dess uppgift inskränker sig icke till att utveckla och komplettera vad hedningen redan har. Dess uppgift är att med utgångspunkt i Kristus och Hans ord söka frigöra hedningen från de element i hans religion, som äro oandliga och oetiska för att så öppna hans ögon för vad som icke finns i, och därför icke heller kan utvecklas ur, hans egen religion, men som måste mottagas som gudomlig uppenbarelse i Kristus Jesus.

I det sist sagda ligger jämväl förklaringen till, att den kristna kyrkan icke kan lämna den icke-kristna världen i fred. Det är ingen erövringslust, ingen andlig imperialism, utan det är det obetvingliga behovet att dela med sig av en rikedom, som man äger. Det är också det ansvarsmättade medvetandet om att vårt korta jordeliv står under evighetens aspekt, så

att vad som försummas kanske aldrig kan gottgöras, och att vad som nu erfares i gemenskapen med Kristus i sig innesluter löftet om en evig fulländning.

Ser den kristna missionen på detta sätt på de andra folkens religioner och på sin plikt gent emot dem, så följer därur också dess ställning till andra raser och nationaliteter med deras olika förutsättningar. 1) Den kristne missionären utgår ifrån den vissheten att ehuru det finns olika raser och olika begåvningar bland dem, så är dock allt mänskosläktet skapat av *ett* blod och även de lägst stående bära inom sig möjligheter till en högre utveckling. Här har striden ofta stått het mellan missionärer och naturvetenskapsmänn, vilka senare menat att en högre kultur endast kunde fördärva men icke i verklig mening lyfta en lågt stående ras, och att varje försök att bibringa dem kunskaper och civilisation eller en religion, som kräver det mått av kultur som kristendomen, vore dömt att misslyckas. Redan en historisk parallell borde göra oss betänksamma inför sådanna generella påståenden. Den romerske kejsaren Servius sade: «De dummaste och avskyvärdaste slavarna på marknaden äro de från Brittannien», och dock visade den brittiska rasen ett par århundraden senare en intellektuell och andlig aktivitet, som satte sin prägel på en god del av Europa. Men vi behöva icke ta historiska paralleller, nutiden erbjuder fullt upp av exempel på den utvecklingsbarhet, som under kristet inflytande visat sig hos de lägst stående folkslag. Jag vill här erinra om Brödraförsamlingens arbete på Queensland eller om det arbete, som utförts av tyska missionärer på Nya Guinea. Nordisk mission i Kongo, på Madagaskar o.s.v. har även i detta hänseende åtskilligt att förmäla.

2) Men lika visst som vi tro på de olika rasernas möjlighet till utveckling och därför hävda deras principiella likaberättigande, lika visst måste vi göra gällande deras olika *egenart*. Afrikanen, hinduen, kinesen äro sinsemellan vitt skilda och få icke skäras över en kam. Det är ingalunde meningen, att de alla skola på samma sätt delaktiggöras av västerländsk civilisation och kultur. Låt mig här infoga en parentes. Liksom vi inom den västerländska världen anse det vara en hederssak numera att vara i någon mån förtrogna med andra kulturer,

som före oss eller vid sidan av oss betytt något i mänsklighetens liv, så blir det givetvis också en plikt att göra dem, som nått längre i Indien eller i Kina något förtrogna med västerländsk kultur. Och eftersom denna för tillfället är den härskande i världen och eftersom kristendomen för närvarande står i ett samband med denna, som gör åtskilligt i dess framträdande svårbegripligt utan dess kulturbakgrund, så måste väl ett visst mått av västerländsk kunskap följa med varhelst kristen mission är verksam. Jag tror heller icke för min del på den fulla möjligheten för en västerlänning, han må vara missionär eller något annat, att krypa ut ur sitt eget skinn och bli i specifik mening för indierna en inder, för kineserna en kines, för afrikanerna en afrikan. Knappast är det heller detta, som de andra folken egentligen vänta av missionären. Men det ha de rätt att vänta, att han med förstående sympati söker tränga in i deras tankegångar och förhållanden och så gör det möjligt för dem att *utifrån sina förutsättningar fatta det väsentliga i kristendomen.* Det är också vad missionen i våra dagar över allt bemödar sig om i högre grad än förr, att hjälpa de olika folken att redan från början få in Kristus i sitt sammanhang och söka fatta honom i sina tankeformer.

Men i vad mån skall t. ex. det gammaltestamentliga eller det konfessionella stoffet komma med? En svensk författare, Anders Österling, som för några år sedan besökte Sydindien, uttalade sin höga uppskattning av missionens filantropiska arbete, men stod mycket tveksam mot lämpligheten av att plugga luthersk katekes i hinduerna. Kritiken synes slående. Jag minns väl, hur jag själv reagerade, när jag första gången hörde om den svenske prästen Campanius på 1600-talet, som ville missionera bland indianerna och först av allt satte sig ned för att åstadkomma en översättning av Luthers lilla katekes. Senare erfarenheter ha gjort mig mera tveksam i detta fördömande. Naturligtvis bör all mission gå ut från det konkreta och icke från det abstrakta. Givetvis bör Kristi person och icke kyrkans läror om honom träda i förgrunden. Dock tror jag, att det icke innebär ett våldförande på de olika folkens självständiga tillägnelse av Kristus, om man jämväl räcker dem sådana bekännelser och formuleringar, i vilka det

bästa av den gamla kyrkans erfarenhet av Kristus är uttalat. Men det måste i varje fall ske så, att icke ett band lägges på dem, utan så att de få impuls och vägledning till självständig bearbetning.

3) Vi komma så till den sista allvarliga frågan: om den kristna missionens förhållande till den västerländska kulturen. Kunna vi med sanning vända oss mot oetiska element i de religioner, som vi missionera ibland, om vi icke också ha ett skarpt öga för det faktum att *den västerländska kulturen är långtifrån genomsyrad med kristendomen surdeg?* Vi få icke söka stöd hos västerländska makt- och penningeresurser, när det gäller att stabilisera kristendomen t. ex. i en afrikansk eller indisk miljö med starka etiofiska eller nationalistiska element. I själva verket är av all den kritik som i denna tid riktas emot missionen ingenting mer förödmjukande än den, som utgår ifrån kulturella förhållandena i Europa och Amerika. Kriget, mammonismen och osedligheten i de s.k. kristna länderna äro faktorer, som göra det svårt för de högre stående folken i Asien att fatta, vad vi kristna ha för kallelse att höja dem genom ett annat religiöst budskap. Denna kritik har ju länge förnummits här hemma och man har gent emot den kunnat svara, att dock i stort sett samma människor arbeta för den inre och yttre missionen och att, om vi skulle vänta tills allt bleve i ordning här hemma, så skulle ingen mission komma till stånd. Men när denna kritik kommer därutifrån, är den svårare att avväpna. Jag erinrar om vad som blivit sagt om det lojala samarbetet mellan kolonialregeringar och missionens skolväsen. Kan det undvikas, att härigenom en skugga faller över missionen såsom medansvarig, icke blott för regeringarnas åtgärder därute, utan även för det tillstånd, som tolereras i hemlandet? Sammanhanget behöver för övrigt endast vara rent nationellt. En amerikansk missionär berättar att Förenta Staternas invandringspolitik i fråga om japanerna hotade att ödelägga ett lovande evangelisatoriskt arbete i Japan för några år sedan. Evangeliet kommer från Amerika och Amerika behandlar oss såsom en mindervärdig ras, ungefär så kan tankegången uttryckas. Och vilken moralisk effekt stormakternas repressalier för mord på missionärer haft är för känt att behöva närmare understrykas.

Men kitiken från Österlandets nationalister har utan tvivel skjutit över målet, när det gällt identifikationen av missionärerna med de nationer, som utöva förtryck och utsugning. Tre erinringar äro här särskilt att göra. För det första: i alla tider och alldeles särskilt i denna tid ha dock missionärerna stått såsom de infödas försvarare gentemot tvångsåtgärder och uppskörtningsmetoder. Vad missionen härvidlag betytt, har också mången gång erkänts av de färgade folken själva, liksom det å andra sidan vållat missionen kolonisternas och regeringarnas misshag. För det andra: i stigande grad synes man bli medveten därom, åtminstone i Indien och även i Kina, att *en skillnad måste göras mellan Kristus och kristendomen*, framför allt mellan Kristus och kristenheten. I denna riktning gick ock Jerusalemskonferensens uttalande, att all kristen mission måste känna som sin plikt att dela med sig av *Kristus*, att låta honom — så vitt möjligt frigjord från de murar, vi uppfört omkring honom i västerlandet — framträda för de icke kristnas ögon.

För det tredje, och härmed vill jag sluta: det djupaste i all missionskritik och missionens självkritik kan samlas till en enda punkt: svagheten, bristfullheten hos missionärerna och de missionerande kyrkorna. Den som bedriver mission måste själv vara en kristuslik människa. Helt visst får detta ideal icke ett ögonblick släppas ur sikte. Men skulle man göra fullt allvar av detsamma, så hade kristendomen måst dö mer Kristus själv. Ty varken Petrus eller Paulus voro helt kristuslika människor. Men Paulus bekände: «Denna skatt hava vi i lerkärl för att den översvinnlige kraften skall befinnas vara Guds och icke något, som kommer från oss.» Den kristna missionen ser i hög grad att den själv är ett svagt lerkärl och glömmer den det, så blir den kraftigt påmind därom både av kritiken här hemma och av den där bortom haven. Men skatten är icke beroende av kärlet och kraften icke av människor utan av Gud. I denna syn på evangeliet såsom det övermänskliga, det från himmelen givna, ligger *drivkraften* till missionen. Där ligger *frimodigheten*, som övervinner all egen och andras kritik. Men — i detta evangelium ligger också till sist *den gudomliga kritik*, inför vilken missionen ständigt på nytt måste ställa sig.

Gunnar Dahlquist.

Efter foredraget fulgte så en kort diskusjon, hvorunder blandt andre res. kap. H. K. Leisegang betonte den gunstige stilling misjonærene fra de ikke-koloniserende land inntok på misjonsmarken. Hverken kolonistene eller de innfödte kunde ha nogen som helst grunn til å mistenke sådanne misjonærer for politiske bihensikter. Det falt derfor de innfödte forholdsvis lett og naturlig å komme i et mere fortrolig forhold til dem og sette pris på deres i alle henseender helt uegennyttige arbeide. Under private samtaler med innfödte som hadde mistet eiendomsretten til sitt eget land, hadde taleren funnet at de innfödte i de små nasjoners eksistens endog fant et pant på at de engang i fremtiden skulde opnå å få sin plass i solen. Det her antydede forhold burde kunne anerkjennes som et særskilt momen i den almindelige misjons appell og medvirke til at de små nasjoner la ennu mer kraft i sitt misjonsarbeide.

H. K. L.

TO GENERALER

AV magister H. SCHØNING-JEPSEN.

Verden har for nylig set heftige storme gaa hen over Frelsens hær, og det vil være rimeligt at prøve paa om muligt at klargøre sig nogle af grundene til, at denne storm maatte komme.

Der er to linjer i Frelsens hær, jeg særlig vil pege paa:

Den første er dens lighed med det katolske. Mange vil her indvende, at bevægelsen netop er rent protestantisk, udsprunget af metodismen. (Som dens fædre kan nævnes den stolte række *Fox, Wesley, William Booth)* og man vil fremhæve dens kamp mod sakramenterne; men alt dette er set fra en bestemt synsvinkel. Frelsens hær er en hær, og som saadan minder den os om jesuitterne, ligesom dens fører i mange henseender minder om Loyolas person.

Og hvad sakramenterne angaar — det, der har gjort Frelsens hær saa stor, er dens bevarelse af eet sakrament, nemlig *bodens* sakramente. Her paatvinger ligheden med den katolske skriftestol sig, den der i vore dage har betydet saa umaadelig meget for katolicismens fremtrængen. Men der er dog en væsentlig forskel: naar Frelsens hær saa stærkt betoner nødvendigheden af bodsbænken, af bekendelsen, forstaar de derved ikke en sagte, hviskende syndsbekendelse overfor en præst, men en aaben, klar bekendelse, som alle kan høre paa: «Jeg var en dranker igaar, idag er jeg et frelst menneske, halleluja».

Som Loyola krævede Booth ubønhørlig lydighed; der var et despotisk, et østerlandsk drag hos ham, som egentlig var Vestlandet ret fremmed; hvorfra det stammer skal vi senere komme tilbage til.

Den anden linje, vi vil minde om, rummer i sig svaret paa det spørgsmaal: hvordan opstaar netop Frelsens *hær* i dette land, det mindst militaristiske i hele Europa. Og svaret maa vel blive det, at blandt de mange dybt religiøse, der vendte statskirken ryggen, dér glemte man aldrig *Cromwells* navn.

Som han havde skabt en religiøs hær og prøvet at indføre Gudsriget her paa jorden, vilde Booth og dermed Frelsens hær det samme. Som Cromwell, naar han saa tilbage paa udviklingen i England, har de om Frelsens hærs fænomenale udvikling brugt udtrykket «a birth of providence» (forsynet har villet det). Dygtige soldater, der samtidig er gennemtrængte af en religiøs idé, bliver ofte uovervindelige. Men faren ligger tit allerede i selve valgsproget, hærens løsen. Muhamedanerne gik erobrende frem under raabet: «*Der er kun een Gud, og Muhamed er hans profet*», jesuitterne kæmpede under løsenet: «*Jesus og Maria*», og Frelsens hær har til feltraab haft «*Gud og hæren*». Dette er farligt; kærligheden til det sidste kan blive en hindring for det første; Gud faar ikke sin rette plads.

Naar Booths søn, Bramwell-Booth, nu er fældet, maa grunden søges i en sammenløben af de nævnte to linjer: det katolske og det monarkiske, antidemokratiske drag. Hæren var blevet et theokrati, generalen Guds statholder paa jorden — hans vilje var tilsyneladende lov. Som katolicismen var hæren blevet international, overalt tilpassende sig efter forholdene. (I Indien f. eks. var hærens officerer de første missionærer, der, under europæernes foragt, klædte sig i de indfødtes dragt og tilpassede forkyndelsen efter disses forudsætninger — en fremgangsmaade, som nu er i sejrende fremgang).

Hvad hæren ejede regnedes alt for generalens ejendom, noget, der har faaet betydning i den nuværende konflikt. Ogsaa havde han iflg. bestemmelserne ret til at udnævne sin efterfølger.

— —

Mod hvad man kunde kalde dynastiet Booth vendte Frelsens hærs øverste raad sig. Det er en tragedie, at de bedste blandt menneskenes børn, Savonarola, Calvin, Cromwell, alle har de drømt om at indføre Gudsriget her paa jorden, den teokratiske idé, og gang paa gang er de kommet til kort.

Derfor sker det, at Cromwell efter at have hersket i England i mange aar føres ud i alvorlige sjælekampe og maa spørge sig selv, om det er muligt for den, der engang har kendt naaden, at falde ud deraf.

Netop dette synlige Gudsrige her paa jorden forekommer det mig, at Frelsens hær har villet skabe; livet efter døden

opfattes som en nøje fortsættelse af den rastløse virksomhed her, arbejdet paa og med sjælene; «forfremmet til herligheden» er den formel, hvormed et medlems død bliver meddelt.

Booth var ikke teolog og mindst af alt var han calvinist; derfor kunde han slynge en calvinsk bog bort i harme, da den lærte forudbestemmelsen. Nej, Calvins mørke skygge taaltes ikke, der var frelse *for alle.* Derfor blev Booth den store organisator — større end Wesley. Hæren tog sit udgangspunkt i ordene: «Nød dem til at gaa ind», og i sandhed har den ogsaa nødt folk dertil. De gik ud paa gader og stræder til de fattigste og mest forkomne og hjalp dem.

Som ung følte William Booth kaldet fra East End, det fattigste London, det blev et kald fra alverdens fattige. Oprindelig havde han følt kaldet baade fra de rige og de fattige, men han havde gjort den erfaring, at hver gang han rakte haanden ud mod den rige, mistede han taget i den fattige, den almægtige Gud selv magtede knap nok at naa de riges hjerter. Saaledes har generalen faaet klarhed over sin opgave: han evnede at naa de fattige og ringe. Ved ørefaldende melodier — døgnets melodier — med basunens lyd og megen sensation, som i det hele taget laa for det Boothske dynasti, naaede han dem. Han viste en undrende og ofte uforstaaende officiel kirke, hvilke rigdomme af skjult religiøsitet der var hos disse fattige. Til daglig mødte de kun lystigheden i form af snavset tale, — nu saa de den munterhed, hvormed kristendommen var forenet i hærens budskab til dem. Det er sandt, at for folk, der tænker lidt over tingene, kan det evigt lykkelige smil, som nogle kristne har for skik at fremvise, baade være irriterende og bære vidne om en overfladiskhed i forstaaelsen af Kristi ord. Men der hvor glæden var ægte — og det var den ofte — havde den virkelig noget at bringe. Intet under, at kirken omsider vaagnede og saa, at den manglede noget, og i Frelsens hærs fodspor voksede de mange andre hære op, først og fremmest kirkens korshær. Da W. Booth engang var til audiens hos kong Edvard VII, som han satte megen pris paa, spurgte denne ham: Hvordan stiller den officielle kirke sig? Booth svarede med et lunt smil: «They imitate me» (De efterligner mig).

Han havde kærligheden til de laveststaaende, de dybest faldne, drankere og skøger — alle kunde blive Guds kære børn.

Man har sammenlignet ham med Frants af Assisi, men sammenligningen halter. Thi jævnsides med al begejstringen, al kærligheden gik kravet om ubønhørlig lydighed. Arméen var hans barn, hans andet hjem, derfor kunde han, som tilfældet blev, udstøde sine egne sønner af arméens rækker. Saa jernhaard var disciplinen. Bag ham dukker hans stabschef op, hans ældste søn, den senere general Bramwell-Booth.

Faa lagde mærke til ham, men i stilhed var det nok saa meget ham som faderen, der organiserede alt til lydighed mod *generalen*, og det har ikke holdt.

Til forstaaelse af Frelsens hær er det nødvendigt at give et kort rids af dens grundlæggers historie. William Booth siger om sig selv: «Jeg var en mors eneste søn og hun var enke.» Han fødtes i den store fabriksby Nottingham; faderen, der var storspekulant og kun tænkte paa penge, havde oprindelig været rig, men havde nu mistet alle sine penge. I skyggen af denne katastrofe voksede drengen op, faderen kom aldrig til at staa ham nær, men det forretningstalent, der utvilsomt var hos ham, har sønnen arvet.

Anderledes med moderen, som han elskede over alt i verden, og som lykkelig og glad opnaaede at se sin søn stampe hundrede tusinder af mennesker frem til aandelig kamp. Hun var af jødisk afstamning og skildres som en fin og stolt skikkelse. Fra hende har han arvet den ejendommelige jødiske herskelængsel, ja despotisme, han udøvede.

13 aar gammel var han da faderen døde, og han saa sig selv som sin mors og to søstres forsørger. Den afdøde, som næppe blev synderlig begrædt af den unge Booth, havde lige før sin død sørget for, at sønnen kom i lære hos en pantelaaner. Her saa han som aldrig før de fattiges store elendighed, og samtidig gennemrystedes England af chartismens bevægelse, der talte de smaa og forurettedes sag, arbejdernes sag mod de store. En tid blev han revet med; han havde anlæg i sig til at blive en folkets fører i verdslig politik, da oplevede han kun femten aar gammel sit aandelige gennembrud. Det skete jævnt og ligetil og blev afgørende for hans sjæls hele retning. Han havde i længere tid lidt af samvittighedsnag og følte sig selv som en bedrager. Han havde bistaaet nogle kammerater i forretninger og hemmeligt tilegnet sig et lille sølvskrin. Nu

talte samvittigheten til ham om ikke alene at levere skrinet tilbage, men ogsaa bekende sin synd for kammeraterne. Efter lange tiders kampe fik han endelig mod, og da han havde bekendt, følte han freden med Gud. Alle hans tanker fik nu en anden retning; vel var hans tankegang stadig social, men kristendommen var ham det første. Det kom til at sætte sine spor i den hær, han skabte; religiøst løste han tilsyneladende fattigdommens problem, men Frelsens hær har ikke formaaet og vil ikke sætte en eneste selvstændig idé ind paa løsningen af de vældige sociale spørgsmaal. Mere end noget andet kristeligt arbejde kan Frelsens hær siges at være et redningsarbejde, men heller ikke mere.

Det var i metodismens lejr, Booth havde fundet frelsen. Frelsens hær er et barn af Wesleys aand. Den unge nyomvendte begyndte at holde friluftsmøder; tidligt saa han, at vilde folk ikke komme til ham, maatte han komme til dem, og han forstod tidligt at fænge. Men de ældste i metodisternes forsamling syntes ikke om ham og hele hans larmende slæng; selv var han i høj grad ude om det ved sin stædighed og uro. Tyve aar gammel kom han til en pantelaanerforretning i London og virkede samtidig som metodistpræst. Det endte med, at metodisterne udelukkede ham; han mentes at tilhøre en fløj, som kaldtes reformisterne.

Det var i 1851; samme aar traf han første gang Catherine Munfield. Som hos saa mange fremragende mænd stod der ogsaa her en kvinde bag. Wesley støttede sig paa sin mor, Booth ledede s af sin tilkommende hustru. Før de blev gift sendte han sine prædikener og udkast ind til hendes censur. Hun blev ham en drivkraft til højere maal. Mere end han var hun teolog. (Han var det i grunden ikke, alt skulde være praktisk, arbejde, ikke tænkning). Hun tænkte tankerne, hun dæmpede hans til tider noget vilde optimisme. Til hendes raad lyttede han, ved alle afgørende møder var hun til stede, havde alle andre udtalt sig, saa spurgte William: «Hvad siger mor?», og som hun sagde, blev det. To problemer, som arbejdets form stillede, løste hun for ham. De havde været gift i 5 aar, og hun havde aldrig talt offentligt, men en søndag i kirken, (B. var en tid reformisternes præst) da han havde sagt amen efter prædikenen, rejste hun sig fra sin plads og gik op mod

ham. — «Hvad ønsker du?» — «Jeg ønsker at tale.» Selv overrasket meddelte han den overraskede forsamling, at hans kære hustru vilde tale. Men efter hendes tale erklærede han, at nu kunde han godt gaa hjem og passe børnene, hun prædikede meget bedre end han. Hendes tale gjorde epoke. Hun løste i deres lejr det spørgsmaal, om kvinder skal være præst (d. v. s. officer) eller ej. I intet andet kristeligt samfund har kvinden saa fremskudt en plads, som ingen andre hylder hæren ordet hos Paulus «I Kristus Jesus er der hverken mand eller kvinde». Ved sin død i 1890 efterlod fru Booth sig mere end 5 000 kvindelige officerer.

Den anden episode, jeg nævner, sker aaret efter: Paa en metodistkongres bad pastor Both om at faa frie hænder til at drive mission; man nægtede ham det og vilde have, at han skulde holde sig til sin egen menighed og forpligte sig til at overholde visse regler. Da lød en kvindestemme klar og tydelig gennem rummet — det var Booths hustru — «never!» Og Booth og hans hustru rejste sig og gik ud af kirken, der var blevet dem for trang. Han vinkede til de andre med hatten og gik, ud til East Ends utallige nødstedte, uden selv at se noget levebrød til sig og de 6 smaa børn, de havde.

East End vandt deres hjerter. Selve dybden af fordærvelsen, selve den grænseløse nød fortryllede Booth. Man havde, da han endnu var præst, talt om hans «chapel» som «the converting shop»[1]), nu kom der system i bevægelsen.

Blev William Booth Frelsens hærs far, blev Catherine Booth dens mor.

Udaf arbejdet i Londons East End fødtes tanken om Frelsens hær «et frelserbarn, vore kæreste forhaabningers, vore lifligste drømmes, vor dybeste hengivelses barn.» Den endelige form fik organisationen i 1878; oprindelig havde den haft navnet «den kristne mission», nu blev det til Frelsens hær og ligesaa naturligt omskabtes bevægelsen til en kæmpende hær med officerer (præster) af alle grader og øverst som den enevældige styrer generalen selv. For Booth stod omvendelsen som noget rent praktisk, etisk; menneskets naturlige drivfjeder var selviskheden, efter omvendelsen var det kærligheden.

---

[1]) Omvendelsesbutikken.

Moral og omvendelsen skulde følge lige efter hinanden. Ingen har som han betonet barmhjertighedens ret. Man vilde ikke reformere det gamle menneske, men krævede en omvendelse, en helt ny aand.

Hvordan er det muligt, kan en lidt mere nøgtern kristen spørge, at denne begejstring, denne leven paa højderne, ustandseligt kan blive ved? Frelsens hær har selv set problemet, derfor gentagelsen af løftet efter nøje forberedelse i bøn.

Maalet er først og fremmest menneskenes frelse. Alle kan frelses, hele verden kan frelses. W. Booth bygger paa erfaringen, alt Frelsens hærs sociale arbejde i alle dets forgreninger sigter til det ene, sjælenes frelse. Hæren er gennemtrængt af en vældig optimisme, man tror paa Gud, men man tror ogsaa paa mennesket, paa dets gode grund, det sidste er farligt. Man lærer, at menneskets egen hjælp er nødvendig ved omvendelse, mennesket er først og fremst handlekraftigt. Derfor gør man saa voldsom front mod den dybe skygge, som Calvin, men ogsaa Augustin og Luther efter deres mening kaster ind over menneskelivet med deres lære om den trælbundne vilje. Vel saa ogsaa generalen, at kamp maatte der til. Bramwell Booth siger et sted: «Min fader troede ikke, at man kunde gøre et menneske rent ved at vaske dets skjorte». Nej, men med omvendelsen fik mennesket straks en ny retning, en ny tankegang, og den vilde sætte sit spor i livet. Frelst for at frelse andre, indre og ydre handling. Ikke teologi, men et ydre, kristent rige vil man pege paa. Ligheden med jesuitterne viser sig forbløffende, naar vi ser paa Frelsens hærs hastige march udover jorden. Overalt har man forstaaet at lempe sig, som jesuitterne gjorde det, efter landets skik. I Frankrig angreb de ikke den katolske religion, de vilde ikke fremstille sig som en protestantisk sekt, men noget alment kristeligt; katolske patere hørte dem med glæde. I Indien saa de før end nogen anden, at de maatte blive inderne en inder for at vinde frem, og taalte derfor megen forfølgelse fra europæernes side, ja, maatte til tider under politibeskyttelse. Men hæren har haft en enestaaende hurtig fremgang; fra 1880 begyndte den at trænge ind i alle lande, en svensk forfatterinde minder om den første begyndelse i Sverig i 1880erne, hvordan Stockholm kom i oprør ved deres mærkelige fremtoning. Møderne hold-

tes bl. a. i det gamle ridehus, og politiet maatte forbyde Frelsens hærs udsendinge at begive sig derhen til fods; under politiledsagelse, i vogn med nedrullede gardiner ankom de til mødet. Nu i 1929 vajer blod- og ildflaget i 93 lande, generalen har 24 500 officerer til sin raadighed og disse har atter 1 500 sociale forgreninger under sig, alt understøttet og ledet af en mægtig financiel ydelse, som vi skal komme tilbage til. Socialismens banner er ogsaa rødt, men faa har vel i virkeligheden været av saadan hindring for socialismens fremtrængen som general W. Booth. Begge har de forstaaet noget af det, der gærede i de fattige, men Frelsens hær har vendt deres medlemmers tanker mod dette ene: at frelse og selv blive frelst, og deres Gudsrige var et andet end socialismens tusindaars rige. Den engelske ærkebiskop i Canterbury, Benson, prøvede at vinde Booth for kirken, thi de mest fremsynte blandt biskopperne nøjedes ikke med at prædike *mod* Salvation army, man prøvede paa at vinde det nye fremstød for kirken. I et af sine breve til Booth fremhæver Benson, at de dog kun er en del af det kristne samfund, de er ikke et rige, og herpaa svarer general Booth høit og klart: Jo, vi er et rige. Ogsaa paa dette punkt kom Frelsens hær i høj grad til at ligne de katolske: udenfor kirkens (her: hærens) mure ingen frelse. Det rige, Booth vilde have, var et i høj grad jordisk rige. Derfor tumlede han i sin høje alderdom, endnu da blindheden meldte sig, med tanken om at opnaa og organisere en frelserstat for emigrerende salvatianister, i mange henseender med Utah staten som sit forbillede. Han var dybt inde i forhandlinger med The British South Africa Company, som var lige ved at overlevere ham 1 million acre land i Rhodesia, men til syvende og sidst brast forhandlingerne, og generalen — og hans efterfølger — naaede ikke at se den store drøm opfyldt.

Men ellers forekommer det mig, at generalen ikke kunde klage over manglende interesse fra de jordiske myndigheders side. Denne anerkendelse har baade været af det onde og det gode for hæren. London by gjorde ham under stor højtidelighed til æresborger, han der ligesom hans medarbejdere ofte var blevet forhaanet, bespottet og overfaldt paa møderne. Man havde slaaet ruderne ind i mødelokalet, man dængede dem til med kasteskyts paa gademøderne, mest med jordklumper,

og man kastede vand paa dem. Naar de indledede deres kampagne mod drikkeriet i Londons East End, talte i knejperne, vandt og oprejste drankerne, gjorde de sig samtidig værtshusholderne og bryggerieierne til dødsfiender; ofte kunde de ikke opdrive et mødelokale, men blev fortrængte fra sted til sted. Varietéer, teatersale o.s.v. blev deres mødesteder, ikke en kirke, mere end nu var de dengang martyrer, bekendere. At træde ind i Frelsens hær betød ligefrem et selskabeligt martyrium. Der var ikke mange fornemme og betydelige mænd, der valgte den vej. Som hæren selv var deres officerer oftest udgaaede fra de fattigste hjem, men uddannedes — ofte dygtigt — paa Frelsens hærs skoler. Som faa i vore dage — som kirken knap kender til det — har Frelsens hær taget korsets skam paa sig. Med glæde har de bragt dette offer — deraf deres vældige fremgang. Men naar nu London ydede Booth sin hyldest; naar han allevegne toges i audiens af fyrsterne og ofte behandledes som en fyrste betød det, at martyriets dage tildels var talte. Hæren var nu en anerkendt institution og dette havde sine skyggesider.

Det største tegn paa anerkendelse fik han vel i juni 1907. Da udnævnte det højkirkelige Oxford universitet ham til dets doktor — i England staar universiteterne i mange maader livet i folket nærmere end tilfældet er i Danmark. Lord Curzon, universitetets rektor, udnævnte ham dertil med følgende ord: Senex venerabilis, infinitae multitudinis amice misericors, exercitus de recuperandis animis imperator et dux: Ærværdige olding, den uendelige menneskeverdens barmhjertige ven, fører og høvding for Frelsens hær.» — Barmhjertighed, det var generalens eget løsen for kristendommen og al verdens nød. De, der saa generalen i hans høje alderdom og hans tiltagende blindhed, mærkede maaske ikke saa meget i hans taler og ydre den mærkeligt henrivende magt, som var og navnlig havde været over ham, men endnu havde den gamle løve dog kløer. Frelsens hær hædrede ham og hædrer ham den dag i dag som helgen. —

Det var maaske ikke saa farligt endda, at hæren traadte ud af det egentlige martyrstadium, men farligere for hæren blev det finansielle.

Naturligvis krævede hærens vidstrakte administration man-

ge penge. Ikke for intet var Booth forretningsmand til blodet, hans officerer var ikke alene præster, de skulde ogsaa i vid udstrækning selv skaffe penge til deres ret tarvelige udkomme. Men Booth forstod ogsaa den kunst at faa de mægtiges støtte — dels vendte han sig til politikernes kreds, dels til de rige, og han kan ikke helt siges fri for skyggesiden ved denne virksomhed: at de skarpe krav faldt nedadtil, men de rige stilledes der ikke saa store krav til, de behandledes ofte paa en godmodig, overbærende maade. Til tider kunde han sige dem sandheden, Churchill kaldte han personligt i en spøgende samtale paa hans direkte forespørgsel for uomvendt, men «convinced». Enkelte rigmænd, som den store Cecil Rhodes, kunde han paa ægte engelsk façon faa til at knæle sammen med sig i en jernbanekupé. Men der opstod et slags koketteri i Englands fornemme kredse: Lord Asquiths ikke synderlig indtagende hustru tilbød Booth at ride ned ad Hyde Parks Rotten Row i Frelsens hærs dragt — men hvor var alvoren i alt dette? Og alt for ofte er det gaaet saadan, at virksomheder, som ikke gavnede de fattige, dog saa deres fordel i rundelige bidrag til Frelsens hær. Hvor meget det har gavnet de fattiges sag kan man sige sig selv.

Bevægelsen støttedes ogsaa af en ihærdig presse, bladet «War-cry», Krigsraabet, paa mange sprog. Generalen afslog heldigvis, at have det som sin personlige ejendom, kun hæren skulde have fortjenesten.

W. Booth opnaaede i sin lange levetid (1829—1912) at se hæren blive anerkendt. Til det sidste holdt han paa hærens undtagelsesstilling og afslog alt samarbejde med den officielle kirkes afdelinger. Overensstemmende med hærens bestemmelser udnævnte han før sin død sin efterfølger, sin ældste søn Bramwell Booth.

Mere end faderen var denne den stille, organisatoriske kraft. Han har ogsaa været en troens kæmpe i mange henseender (sml. hans aandelige sange). Men hvad man tilgav faderen som den store *profet* — profet, det var netop hvad han var af instinkt — tilgav man ikke sønnen der var organisator af rang — men ikke profet. Paa sin vis var bevægelsen trods sine asketiske bestemmelser — forbud mod rygning, drikken, al deltagelse i væddeløb o. s. v. — ikke puritansk. Ved den

stadige forfremmelse i alle de militære grader har hæren elsket et temmelig verdsligt preg frem — en ærgerrighedens kappestrid, og denne kappestrid er ogsaa blevet forøget ved indstiftelsen af ordener for dem der har kæmpet særlig godt; sidst er en saadan blevet indstiftet i 1920 (jvf. ogsaa pavens kamp for det ydre rige, hans indstiftelse af ordener og hædersbevisninger). I det hele har Frelsens hær lidt under for megen aabenhed, det onde sagde man højt — lad gaa — men ogsaa det gode, man gjorde, sagde man højt. En ellers velvillig bedømmer af Frelsens hær minder med rette om, at de synes at have glemt ordet om, at den ene haand ikke skal vide hvad den anden gør, nej, Frelsens hær forkynder hvad den enkelte gør af godt og ondt i basun.

Under Bramwell Booths styre bredte hærens magt sig, i begyndelsen stille og roligt. Her i Skandinavien slog bevægelsen vel mindst an i Danmark. Hæren tæller dog nu op mod 5 000 voksne medlemmer. Ellers opgiver hærens officielle meddelelser kun tallet paa officererne, ikke paa de menige soldater, skønt man ved, at tallet paa disse løber op i hundredtusindvis. Men det er vist ogsaa en af svaghederne ved Frelsens hær, at frafaldet er saa stort, mange kommer, mange gaar: antallet er flydende.

Men snart ulmede utilfredsheden med frelsergeneralens selvstyre. Hans sygdom fornylig blev anledningen til, at det rigtig kunde fænge. Det kom for alvor til kamp mellem den monarkiske og den demokratiske tanke, saadan som vi har set det udfolde sig efter dagspressens meddelelser. Generalen var enevældig — men allerede grundlæggeren havde som sikkerhedsvern indsat et højeste raad, og det var dette, der nu traadte i virksomhed paa konferencen i Sunbury. Uendelig tragisk var det i virkeligheden, at den syge general nægtede at give tøjlerne fra sig og forsøgte den lidet værdige udvej at gaa til de verdslige domstole, hvad der kun fremtvang hans afsættelse. Kongens hædren af ham ved tildelelsen af en høj engelsk orden var kun et plaster paa saaret: at imperialismen tilsyneladende ikke har rum i den religiøse verden. Det var det «demokratiske» Amerika der, understøttet af en af dynastiets egne, Eva Booth, og maaske ogsaa af Rockefellers kæmpegave, krævede andel i styrelsen og magten. Da ge-

neralen gik til domstolene, blev han erklæret for afsat af det højeste raad med 55 stemmer mod 9. Autokratiet havde lidt nederlag mod demokratiet. — Generalen var ikke stor nok til at opretholde faderens styre, havde heller ikke forsagelse nok til at tage nederlaget. Dog havde styret fra oven været til velsignelse for Frelsens hær, hele den militæriske opbygning gav den en enestaaende slagkraft, sparede den for de demokratiske langsommelige kommissioner; man lærte sig selv metoder, hvordan hele slumarbejdet skulde udføres.

Men demokratiet har altsaa til en vis grad sejret. Den nye general Edward Higgins, der før har været (ligesom Bramwell Booth tidligere) nøje knyttet til staben, indvier den nye demokratiske regering og vil vide mere end sine forgængere at lytte efter folkets ønsker. Fra at være en bevægelse har Frelsens hær gjort det vanskelige skridt og er blevet en organisation, — det gør man ikke ustraffet, uden splid, og den er kommet. Efter profeterne, kommer præsterne, men krisen er der da ogsaa. Men problemet selv har bud til alle kristne: gælder teokratiet eller demokratiet som styreform for os, er et haandgribeligt Gudsrige en mulighed?

H. Schøning-Jepsen.

DIKT

Av Dagfinn Zwilgmeyer.

EXODUS

Herre du vet å ramme grumt
når du forfølger en sjel.
Skjuler jeg hjertet bak skjolde
vet du å finne min hæl.

I Egyptens syvfoldige angst
tvers gjennem haggel med brennende lyn
slår du forbandelsens merke
over mitt blodige bryn.

Og lot du såvidt bak netters grå
solen i øster gry,
så senket du alltid ditt svære mørke
over min sjel påny. —

Og fulgte du dine ved dag som en sky
og ved natt som en søile av ild —
så visste du grundig å lukke
øinenes evner til. —

Fulgte jeg prester som vannene slo
og kløvte hver sjø med en stav —
så vandret vel de på det tørre,
jeg sank i Det røde hav! —

Når hungeren tærer de frelstes kjød,
sender du manna og vagtlers stim,
men mig lar du ete gress og tårer
smeltet av nattens rim. —

Ja, mig lar du bo i Egypterland,
se — jeg er fremmed her —,
ditt folk har du frelst fra de dype vanne
og gitt dem det land de har kjær.

Men jeg er forglemt i trellekår,
trelket av Farao's trell,
og gi mig frimodig å springe
tilbunns i mitt evige selv! —

Frels mig du Herre fra sjø og brott,
fra fienders pisk og pil —,
gi mig å flykte på havets dybder
alle de mørke mil. —

Ja gi mig å springe på stranden frelst
fra Egypten dets mørke — dets hav —
i pilgrimsjubel i Kadesj ørken
med bare min kappe og stav! —

NADVERD

Du som mistet din sundhet og helse
i synder og mørke gjel,
stå op for å søke din frelse
du såre og engstede sjel.
Her er du budt inn som gjest
av Kristus til livets fest.

Her er du budt inn for å minnes
sjelens forløsning og kjødets død
hvor løftet og håpet bindes
til begerets vin og hans brød.
Her skulde vi døde vår tross
for at Kristus skal leve i oss!

Her skulde vi selv fornedres,
men styrkes med brød og drikk.
Slik skulde vår frelser hedres
før han til korset gikk.

Her motta min søndrede ånd
brødet av Herrens hånd.

Han skred gjennem tvil og mørke,
men gav ved Skjærtorsdags fest
sin nåde i hunger og tørke
den evige himmels prest.
Han tok våre synders skrekk
og skred over Kedrons bekk.

Hans herlighets kraft dig læger
og du som er uten makt,
drikk av Hans friske beger
en blodets og frelsens pakt.
Lov Herren med sang og salter.
Her har vi vårt evige alter.

— — —

Dagfinn Zwilgmeyer.

LITTERATUR

Själen och dess Herre. *Manfred Björkquist.* Sveriges kristliga studentrörelses förlag, 1929. 156 sider.

Rektor Manfred Bjørkquist er en mann som har noget å si, og som kan få sagt det på en sådan måte at ordenes innhold ikke bare streifer overflaten av vårt sjelsliv, men evner å trenge dypt ned. Hans bøker gir alltid meget til eftertanke og til virkelig opbyggelse, hvorfor man også med glede og forventning griper hans nye bok.

«Själen och dess Herre» har M. Bjørkquist kalt den bok som han iår sender ut, en bok som trygt kan innregistreres som en andaktsbok, uten derfor å si at det er en andaktsbok i den gjengse bruk av ordet vi her har for oss. Første dels innhold faller i en rekke «uppsatser och meditationer», mens annen del gir oss et utvalg av «predikningar och betraktelser». Og om forfatteren i første del behandler et emne som «Kristen humanism», og slutter med domssøndagens preken «Avgjørelse — skilsmässa», så er der allikevel en indre enhet i boken. Den tone som anslåes i forfatterens «Preludium», går igjen som grunnakkorden gjennem alle betraktninger; og overalt er siktepunktet det ene å føre sjelen frem til møte med Herren.

Det er en sterk, mandig og kristelig forkynnelse som i denne bok lyder til oss. Centralt kristelig er den, uten derfor å bli almindelig; kristendommens store religiøse grunnord møter oss ikke som slitte termini, men de trer frem med nytt liv for oss; ja, hvor evner ikke M. Bjørkquist å vekke f. eks. syndsbevisstheten. Man kan si at det er en *ensidig* forkynnelse vi her stifter bekjentskap med, men det er den ensidighet som ikke betyr isolation; meget mere merker vi en levende kontakt med tidens tanker, som så tas til fange og bøies inn under lydigheten mot Kristus.

Der er et litet ord som man sitter igjen med efter lesnigen av M. Bjørkquist — ordet *alvor.* Vi har funnet det i tidligere bøker av ham, og i denne nye bok understrekes alvoret meget sterkt. Frelsens nødvendighet for alt liv betones meget bestemt; livet må ikke forflates, vi må ikke innstille oss på et lavere plan enn av Gud tenkt; livet må ikke ekspederes, det skal leves. Men dette fulle menneskeliv realiseres alene gjennem *forsoningen;* ti — som forf. citerer Erik G. Geijer — «Historien utgør medvetandet af menniskans osämja med Gud och af hennes återvändande till honom. Historiens idé är således försoning: detta är historiens problem och utgör kärnan i släktets såväl som individens historia».

Fordi forsoningen i Kristus er en livets nødvendighet, må både *humanisme* og *idealisme* gjennem syndserkjennelsens trange port; kulturens åndsliv trenger fornyel-

sens kraft ovenfra. «Kristendom och humanism hava mycket gemensamt och hava under tidernes omskiftelser ofta kämpat sida vid sida. Men det vore vilseledande att ej också påpeka vilken spänning som råder mellan de två. Skola båda behålla sin karakter, kan det aldrig bli fråga om ett samgående på glatta villkor. Kristen humanism er ingen harmonisk idyll. Professor Rudberg har i sådant sammanhang med rätta påmint om den gamle Heraclits ord: Det er en motspänstig förening såsom vid båge och lyra». Ingen humanitet utan förnyade menniskor».

I Kristus tar Gud oss på alvor, og vi må ta Gud på alvor. Golgata kors er alvorets hellige tale, her blir vi alle syndere hvor meget vi enn søker å gå frem i idealismens fylking. «Vad hjälper det att vara idealist inför Gud? Jag måste ändå frälsas också från min idealism. Inför den Helige stå idealister och syndare samman med alla människors barn i alla tider».

Sjelens møte med sin Herre blir en inntreden i forsoningens verden, og derfor blir denne boks siste spørsmål disse: Er jeg forsonet med Gud? Vil jeg forsone mig med mine brødre? Vil jeg dra dem inn i forsoningens verden? Dette er livsalvorets spørsmål.

M. Bjørkquists bok er både «För Hjärta och Tanke» (for å benytte titelen på en av forfatterens tidligere bøker). Den har sin adresse til dem som ønsker sig en verdifull opbyggelseslitteratur der ligger litt utenfor det almindelige. «Själen och dess Herre» hører til de bøker som man gjemmer på — tankevekkende, opbyggelig og alvorlig som den er.

J. Christie Gjesdahl.

Buddha, hans lære, dens overlevering og dens liv i nutiden av *Paul Tuxen.* (G. E. C. Gads Forlag, København 1928) 304 sider.

Den litteratur som er bygget over studiet av buddhismen er næsten uoverskuelig. Fremragende forskere har viet sine evner og anlegg til møisommelig granskning av denne religions utspring, utvikling og tankeverden. Også nordiske forskere har her levert verdifulle bidrag. Det kunde synes overflødig å supplere vår litteratur på dette område, og dog makter dr. Poul Tuxen ved ovennevnte bok å vekke udelt interesse pånу.

Fra tidligere skrifter er forfatteren kjent som en fortrinlig sanskritt-kjenner og ypperlig tolker av indiske religiøse tekster. Hans forstudier gir selvsagt en god basis for særstudiet av buddhismen, ti kun ut fra indisk tankegang kan man nå inn til kjernen av Buddhas lære. Med rette har derfor kapitlet om buddhismens forhold til samtidig og eldre indisk tenkning fått en bred plass. Nettop på bakgrunn av en slik orientering faller det særegne, det nyskapende i religionen klart i øinene. Og Buddha var nybrotsmann, tross samhørighet med indisk ånd og tanke.

Storparten av boken er naturlig viet hovedpunktene i buddhismens dogmatikk. Forfatteren har inngående studert kildematerialet ut fra de oprinnelige pali-tekster, og supplert sine selvstudier ved utførlig samtale med lærde buddhistiske tolkere. Fremstillingen er fengslende, klar og instruktiv, ledsaget av et rikt og interessant billedstoff.

Mens de fleste forskere legger hovedvekten på religionens vesen

og innhold, betrakter dr. Tuxen emnet under psykologisk synsvinkel, og ser det som sin opgave å fremstille buddhismen i funksjon, oplevet og reell for millioner av bekjennere. Det historiske materiale er tatt med kun så langt som det kaster lys over det aktuelle. Det gjelder også buddhismen, hvad man peker på i forbindelse med nutidens islam, at den har frigjort sig fra sitt historiske utgangspunkt. Vel har tradisjonen sin store betydning, og øver særlig i lege kretser en sterk makt over sinnene, men bekjennerne er ikke bundet av den, har igrunnen aldri vært det. Buddhas hovedtanker er felleseie, men opfattelsen av disse kan variere fra det vulgært-naive til det sublime. Boken gir treffende eksempler på begge deler.

Som en første innføren i buddhismens egenartede tankeverden vil boken være fortrinlig. Men den vil også som håndbok betraktet gi verdifullt supplement til studiet. Alt i alt betegner den en verdig tilvekst til nordens litteratur over emnet.

Jacob Steen Natvig.

Anders Reitan av *Lars Eskeland.* (Olaf Norlis forlag 1928).

Boken gir en sterk følelse av at Lars Eskeland har hatt rik glede av å risse op Anders Reitans billede. Dels har det vel sammenheng med det åndelige slektskap fra folkehøiskolen hvori de møtes. Dels er vel gleden grodd frem av opgavens særegne art. Anders Reitan er jo i ringe grad nådd ut over sitt navn. Han lever i sin sang utover bygdene. Han er med vakre salmer flyttet inn i den nye salmebok. Slik sang han med ved den siste bispevigsel. Men utover det vet man lite. Mannen selv er i det vesentlige ukjent.

Men her kommer Lars Eskelands bok med interessant og god hjelp. Boken gir ikke bare gløtt inn i denne eiendommelige manns liv og kamp, men også som bakgrunn et billede av folket selv i en tid da unge førere gav strømvending og nytt syn i vår nasjonale historie.

Anders Reitan var ingen fører. Men han blev en folkelærer som åpnet en stengt bygd og kanskje også fikk hjelpe til å åpne stengte sinn. Slik fikk særlig Gudbrandsdalen lykke til å huse flere slike skolemenn, som ikke bare tok barna inn i sin skole, men som tillike bar bygden inn i den. Snart ubevisst i den virkning utad som deres gjerning rummet. Snart tillike bevisst slik som Anders Reitan gjorde optak til ukentlig samling i skolestuen sin. Der var vel mindre av fag, plan og undervisning i skolen dengang. Men der var iallfall lærerpersonligheter, hvis ferd og gjerning satte dype merker. Ikke minst Anders Reitan vil minnes blandt disse.

Man ser det kulturbillede som Lars Eskeland risser op med megen interesse. Det gir tillike perspektiv for meget av det som idag strir i vårt folk. Og selv om konvertitten Eskeland ikke kan undgå å ta ordet i boken, så kan det vel stundom trenges at vi blir minnet om at bak prekestolen står der også et alter.

Erling Tobiassen.

Redaktørens adresse: Tromsø.
Redaksjonssekretæren, Universitetsstipendiat *Sverre Steen:* Nils Juels gt. 3 I, Oslo.